

MIJO MIRKOVIĆ I POČECI HRVATSKOG NARODNOG PREPORODA U ISTRI I NA KVARNERSKIM OTOCIMA U XIX STOLJEĆU¹

Petar Strčić

1. a) Predsjednik JAZU prof. dr Grga Novak rekao je u Puli na znanstvenom skupu o Miji Mirkoviću 22. studenog 1968:

»Akademik Mijo Mirković spada među one rijetke ljude u našem kulturnom i javnom životu koji su toliko mnogostrani i ostavili toliko duboki trag u našoj sredini da zahtijevaju uvijek nova proučavanja. Simpozij koji danas otvaramo predstavlja tek prvi pokušaj da se jasnije osvijetle neka njegova shvaćanja i neke komponente njegova znanstvena rada.«²

Kad se danas prisjećam tijekom tog simpozija,³ ostaje mi u pamćenju još uvijek svjež osjećaj: kao da su te Novakove riječi odredile i osnovni tok izlaganjima na tom skupu. Naime, uočljivo se kod nekih tadašnjih referenata osjetila otvorena dilema: kako i na koji način prići proučavanju još uvijek vrlo živog Mirkovićeve djela, kako tumačiti postupke čovjeka kome je bio posvećen rad cijelog jednog skupa? Jer, zamišljeno je bilo da zasjedanje radi kao znanstveni skup. Zbog toga se javila nedoumica: da li tome čovjeku prići komemorativno ili se zaista držati okvira koje je postavio drugi naslov skupa?⁴

¹ Ovaj je članak prošireno i dopunjeno saopćenje koje sam pročitao na *Susretima na dragom kamenu — Znanstvenom skupu posvećenom dru Miji Mirkoviću — Mati Baloti*, Pula, 26. rujna 1971.

² Grga Novak, Uvodna riječ: *Susreti na dragom kamenu*. Znanstveni skup o Miji Mirkoviću, Pula 1969, dalje: *Susreti 1969*, 13.

³ Usp. osvrt Petra Strčića, *Riječi o ribaru, radniku, pjesniku i učenjaku*. Znanstveni skup o Miji Mirkoviću. *Dometi II*, 1, Rijeka 1969, 14—18.

⁴ »Teško je poslije smrti ličnosti koja zauzima jedno od vodećih mjesta u općem kulturnom doprinosu što ga je Istra dala Hrvatskoj i Jugoslaviji dati naučno objektivni prikaz njezine aktivnosti koji bi bio lišen svakoga traga emocionalnosti što nalazi svoje pobude u ličnim vezama prijateljstva i dubokog štovanja prema njoj. Stari su Rimljani, doduše, govorili 'De mortuis nihil nisi bene' — O mrtvima ništa što ne bi bilo dobro. Primjenjujući to pravilo što izvire iz činjenice da pokojnik nema mogućnosti da odgovara na kritiku, učinili bismo krivo uspomeni pokojnoga Mije Mirkovića, koji u čitavom kontekstu svojih radova slijedi načelo 'Amicus Plato, sed magis amica veritas'. I kao što se dubina slike dobiva igrom svijetlih i zasjenjenih ploha, isto će tako pravi značaj Mije Mirkovića kao historičara i sociologa reljefno doći do izražaja u sintezi njegovih zaključaka na tom naučnom području, bez obzira da li ih pojedinačno prihvaćamo ili se s njime ne slažemo«. (Oleg Mandić, Mijo Mirković — historičar i sociolog. Pokušaj na području sociologije spoznaje, *Susreti 1969*, 31.)

U ne baš laku nedoumicu doveo je referente i sam Mijo Mirković; bio je to čovjek koji (često) baš i nije vodio mnogo računa o tome kada će, što će i da li će uopće nešto o njemu biti rečeno i napisano. Zbog toga iskrsava težak problem pred svakim koji se laća pera da pristupi analizi Mirkovićevih obavljenih tekstova ili njegova života i rada; postavlja se pitanje, kako iznaći ono što možemo iskoristiti za objašnjenje nekih pojava u daljoj i bližoj prošlosti, u vremenu u kojem je Mirković živio, ili pak danas — kad je riječ upravo o Mirkoviću, čuvenom Mati Baloti — ribaru, radniku, pjesniku, političaru, učenjaku, itd., itd?⁵

Sve su te dileme bile izražene kod nekih referenata prije tri godine. Tako su neki od njih na vrlo uočljiv način — čak i po više puta — mijenjali naslove svojih saopćenja⁶. Možda se to dogodilo zbog prebrzog i prehrabrog pristupa proučavanju određenog dijela života i djela ili pak stajališta dojučerašnjeg šefa, kolege, prijatelja, ili se to, vjerojatno, dogodilo više zbog toga što Mirković nije bio čovjek jednostavne prirode. Taj je Rakljanin — osim ljubavi prema rodnom kraju⁷ — na prvi pogled zakomplicirao u svom životu

⁵ »Osnovno u kompleksnoj pojavi Mije Mirkovića nalazi se u činjenici da on nije bio samo čovjek nauke nego u isto vrijeme pjesnik, manualni radnik i publicist. Sve se te osobine međusobno prožimaju, utječući jedne na druge i tako izgrađuju na jednoj strani svu složenost njegove ličnosti kao čovjeka, a na drugoj udaraju svoj pečat predmetu njegova interesiranja naučnim zaključcima i sudovima. Manualni rad kojim se bavio od rane mladosti bilo zato da doprinese svoj udio opstanku svoje siromašne seljačke porodice, bilo da u tuđini osigura najnužnije za život, bilo kao prognani sveučilišni profesor da se iz istog razloga ponovo prihvati ribarstva u metežu II svjetskog rata, uvjetovao je osebnost njegova pristupa socijalnim problemima u ekonomici i poljoprivredi, jer ih je mogao izravno sagledavati iz neposredne perspektive jednog od njihovih aktera« (na i. mj.).

⁶ U spomenutom osvrtu (v. bilj. 3), str. 14, pisao sam: »U nedoumici se našao već prvi referent, direktor i viši naučni suradnik Sjeverojadranskog instituta JAZU u Rijeci, dr Vjekoslav Bratulić. Kao naslov teme V. Bratulić je i u tiskanom programu i u šapirografiranom zajedničkom 'Kratkom sadržaju referata' dao ovakav naslov svome izlaganju: 'Društveno-politička angažiranost Mije Mirkovića'. Međutim, kad je počeo svoje izlaganje, referent je naglasio da mijenja naslov u 'Angažiranost Mije Mirkovića kao društvenog i političkog radnika'. Naoko mala promjena, ali ne i beznačajna. Zanimljivo je da je V. Bratulić još jednom promijenio naslov svog rada, pa ga je u zborniku Susreti 1969, 16—29, nazvao: »Angažiranost Mije Mirkovića kao stvaraoca i društvenog radnika« (tekst je pod istim naslovom objavljen i u Riječkoj reviji Riječkog književnog i naučnog društva I, 6, 1968, str. 352—361). I Ferdo Čulinović je mijenjao naslove svom referatu: u tiskanom programu referat je imao naslov: »Mijo Mirković i razvoj jugoslavenske nacionalne misli«, a u šapirografiranom sažetku referata i u zborniku Susreti 1969, 24—29, stoji: Mijo Mirković i jugoslavenska misao.

⁷ »Mijo Mirković je pripadao, doduše, generaciji istarskih intelektualaca koja zbog talijanske politike između dva rata nije mogla djelovati u rodnoj Istri, ali on je uvijek bio s njome tako tijesno osjećajno povezan da je njenim ljudima i problemima, njenoj povijesti i borbi za njenu budućnost posvetio najbolji dio svojih snaga. Kada tako kažem, ne mislim samo na njegovu duboku pročišćenu poeziju, izraslu iz tog 'dragog kamena' i iz boli i radosti istarskog seljaka i radnika nego i na njegov politički, publicistički i znanstveni rad. Njegovi članci 'Istra se mijenja', objavljeni u tjedniku 'Istra' između dva rata, njegove knjige 'Stara pazinska gimnazija', 'Puna je Pula' i naročito njegov 'Matija Vlačić Ilirik', da ne spominjem ostalo, svjedoče ne samo o njegovoj trajnoj povezanosti s Istrom nego i o njegovu nastojanju da sa suvremenim sadržajem nastavi rad istarskih preporoditelja, koji su išli za tim da se Istra što jače i što čvršće spoji sa svojom narodnom maticom Hrvatskom i s ostalim jugoslavenskim zemljama« (N o v a k, n. dj., 13).

i djelu gotovo sve, i to tako temeljito da je istraživače doveo pred zaista težak zadatak. No, budući da je ostavio bogato i raznovrsno djelo i da ono predstavlja plodno tlo za proučavanje,⁸ budući da Mirković zaista spada u red istaknutih ličnosti našeg naroda, potrebno je što podrobnije, u pojedinostima osvijetliti i njegovo djelo i život.⁹

b) Kad se istraživač želi dotaći nekog problema u Mirkovićevim radovima, onda se suočava s određenim rizikom: ipak je to Mijo Mirković, odnosno Mate Balota! Naime, sitne pojave lako je sagledati i smjestiti u određene relacije prema svemu ostalom; kod krupnih — zadatak je svakako teži. Imam, pri tom, na umu riječi Toneta Peruška:

»Gledajući Matu Balotu iz perspektive njegovih knjiga, poznavajući donekle njegov životni put i znajući njegov kraj, ljude i ponešto njega samoga, dolazimo do uvjerenja, da je on krupna figura hrvatskog i jugoslavenskog kulturnog života i — uz Matiju Vlačića — najistaknutija istarska ličnost do sada. Čovjek renesansnog kalibra, velikog znanja, velike erudicije, duboko osjećajan, pun životne radosti, a naročito pun ljubavi ne samo za svoje selo, svoj rodni kraj, Istru, već i za cijelu ovu našu zemlju, pun ljubavi za čovjeka.

Gromada duboko ukorijenjena u živac kamen rodnog tla, s bokorom živog crvenog cvijeća ljubavi u vrhu.«¹⁰

Za istraživača će, isto tako, biti upozorenje i reci Olega Mandića u posebnom poglavlju rada »Mijo Mirković — historičar i sociolog (Pokušaj na području sociologije spoznaje)«; poglavlje nosi naslov »Metodičke osobine naučnog radnika«, a u njemu je opisana djelatnost Mije Mirkovića na području socioloških i historijskih nauka.

»Sudovi i zaključci Mije Mirkovića mogu se prihvatiti ili odbiti, ali njima se mora priznati — čak i onima koji nastaju pod utjecajem simpatija ili antipatija — da uvijek počivaju na činjenicama. Te činjenice Mijo Mirković mnogo puta sam utvrđuje u filigranskom arhivskom radu, kao što je to npr. bio slučaj s istraživanjima u vezi sa Vlačićem.¹¹

(...)

Daljnja je osobina njegova metodičkog pristupa objektivna neposrednost naučnog interesa. On traži činjenice da bi se u izravnom kontaktu s njima, bez nekih postuliranih idejnih posrednika, upoznao s njihovom biti. Pritom se Mijo Mirković izlaže opasnosti da se njegove radove proglasi nenaučnima od strane onih koji iza umjetne magle visokoparnih i nerazumljivih apstrakcija skrivaju veoma prozaično nepoznavanje činjenica o kojima izriču konačne

⁸ Tone Peruško, Mate Balota. Povodom 60-godišnjice žvjtota i 40-godišnjice književnog rada. U knjizi Mate Balota, Proza i poezija. Rijeka 1959, 5—65. Usp. popis Mirkovićevih radova u i. izd., 72—99. i Tatjana Blažeković, Prilog bibliografiji djela akademika Mije Mirkovića (1960—1962), Riječka revija Matice hrvatske (dalje: RR), XII 4, 1963, 288—289.

⁹ Važan prilog za poznavanje života i rada Mije Mirkovića jesu upravo ovi »Susreti na dragom kamenu u Puli« (usp. Ljubica Ivezić, O Susretima na dragom kamenu, Istarski mozaik (dalje: IM) IX, 1—2, Pula 1971, 73—87). Temeljit osvrt na život i rad M. Mirkovića dao je T. Peruško, n. dj., 64—65; usp. i Jaroslav Šidak, Dr Mijo Mirković. 28. IX 1898. — 16. II 1963. Historijski zbornik XVI, Zagreb 1963, 377—380.

¹⁰ Peruško, n. dj., 64—65.

¹¹ Mandić, n. dj., 35.

sudove. Ali takav prigovor ništa ne mijenja na osnovnoj činjenici da najslabije naučne probleme može jednostavno i na razumljiv način prikazati samo onaj koji ih je u potpunosti sagledao, usvojio i do kraja izanalizirao njihov činjenični sastav.¹²

(...)

Svojim smislom za realnost, u kojemu povezuje neposredno vrednovanje činjeničnog stanja s urođenom antipatijom za prazni i mutni apstraktizam, Mijo Mirković vlada činjenicama što ih obrađuje, te na njihovu temelju niže zaključke i sudove koji se ne mogu obarati deduciranjem, već samo navodeći druge, isto tako stvarne činjenice koje on eventualno nije uzeo u obzir. Izuzevši emocionalne momente u radovima autobiografskog karaktera, o čemu je već bila riječ, to se rijetko događa s njegovim zaključcima u historijskim i sociološkim radovima. Dakako, neki od ovih drugih nose pečat vremena i prilika u kojima su nastali, i danas imaju više historijsku vrijednost s obzirom na činjenicu da je sociologija prošlosti historija, isto onako kao što je sociologija sadašnjosti historija u budućnosti. Ali to ne smeta činjenici da se u njima nalazi mnogo misli što ulaze u naučnu istinu našega vremena.¹³

Nakon takvih riječi — a osim T. Peruška i O. Mandića izrekli su donekle slične i mnogi drugi — istraživaču ostaje samo da bude vrlo oprezan: ne prijeći olako preko nijednog Mirkovićevega postupka, ali i ne dati se zavesti respektom prema priznatoj veličini pa izgubiti na potrebnoj kritičnosti. Pred istom dilemom naći će se i istraživač koji pokušava, na primjer, utvrditi činjenično stanje u odnosu Mije Mirkovića prema počecima hrvatskoga političkog pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima. Jer, apriorističko priznavanje autoriteta, bez opreza kritičnosti, može produžiti nepotrebne zablude.

2. Mirkovićev je opus zaista velik. Dio što ga ovom prigodom izvlačim na površinu i na koji vraćam posebnu pažnju samo je detalj iz toga velikog opusa; no, istodobno, ta pojedinost zaista nije samo sitnica u životu Hrvata, pa ni Talijana i Slovenaca u nekadašnjoj austrijskoj pokrajini Istri. Nije detalj niti za hrvatsku historiografiju, iako se — po onom što je ta historiografija dala — čini da je taj problem pojedinost koja je zaista malo zanima.

Radi se, zapravo, o počecima političkog pokreta Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću,¹⁴ dakle dijela Hrvatske koji je gotovo stotinu godina bio austrijska administrativna i upravna cjelina.¹⁵

¹² Na i. mj., 37.

¹³ Na i. mj., 38.

¹⁴ Usp. Petar Strčić, Počeci organiziranog političkog pokreta Hrvata u Istri u XIX stoljeću, JIČ 4, Beograd 1969, 95—99, i IM VII, 6, 1970, 65—71.

¹⁵ Istra i Kvarnerski otoci sačinjavali su od 1822. odnosno od 1825. do 1918. jednu administrativnu i upravnu cjelinu u zapadnom, cislajtanijskom dijelu Habsburške monarhije (Božo Milanović, Hrvatski narodni preporod u Istri I, Pazin 1967, 55—56). Od 1861. dalje Istra je s otocima autonomna pokrajina sa svojim Saborom (isto, 255 i d.; usp. i Ivan Beuc, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527—1945), Zagreb 1969, 242 i d.; Bernardo Benussi, Manuale di geografia dell'Istria, Trst 1877, 62).

Spomenuta knjiga B. Milanovića sastavljena je od dva dijela, od kojih je prvi (do str. 194) identičan s knjigom koju je Milanović objavio u obliku šapirografiranog izdanja pod naslovom »Istra u osvitu narodnog preporoda (1797—1860)«, Pazin 1960; drugi dio spomenute knjige (str. 197 i dalje) objavio je, zatim u zborniku

Počecima političkog pokreta u Hrvata na spomenutim područjima — kako rekoh — hrvatska historiografija i publicistika — nisu posvećivale potrebnu pažnju, ali — isto tako — ni talijanaško-talijanska ili talijanska. Taj problem ne privlači posebnu pažnju ni danas, pa se ni Hrvati ni Talijani gotovo i ne osvrću na to pitanje, iako treba reći da ni kod prvih¹⁶ ni kod drugih nema dovoljno ljudi koji bi se profesionalno bavili proučavanjem prošlosti Istre i Kvarnerskih otoka uopće.¹⁷ I jedna je i druga strana, uglavnom, taj pokret najuže povezivala s narodnim preporodom Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka, štoviše — često je ta dva različita iako gotovo istodobna povijesna zbivanja i poistovjećivala. Prva je strana — osim Angela Vivantea koji zastupa svojevršno stajalište¹⁸ — dokazivala da je taj pokret manje-više austrijskog, bečkog porijekla.¹⁹ Hrvati su tu tvrdnju proglašavali smiješnom, a na primjedbe da su gotovi recepti za razvoj pokreta bili prenošeni iz banske Hrvatske u hrvatsku Istru gotovo da i nisu odgovarali.²⁰

3. a) Neki naši i strani pisci poistovećuju narodni preporod i politički pokret Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima iz čistog neznanja, neki to čine nenamjerno, neki namjerno, a neki — ne znam ni sam zašto; jer, potonji bi i po svom znanju i po svojoj općoj obaviještenosti trebali razlikovati te povijesne pojave.

Jedan od onih koji — barem se to meni čini — potpuno poistovećuje početke političkog pokreta i narodnog preporoda Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću jest i Mijo Mirković. To se vidi u programat-

Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zbornici i monografije Matice hrvatske 3, Zagreb 1969, pod naslovom »Biskup Dobrila i njegovo doba (1861—1882)«. U ovom se članku pozivam na Milanovićevo knjigu koja je pod naslovom »Hrvatski narodni preporod u Istri« I, objavljena u Pazinu 1967.

¹⁶ Usp. o kadrovskim i drugim problemima u hrvatskoj historiografiji koja se bavi zapadnom Hrvatskom Petar Strčić, Vlada li kaos? Poslijeratna hrvatska historiografija o Istri, Rijeci, Hrvatskom primorju i Kvarnerskim otocima, Dometi II/7, 1969, 6—16, te ostale priloge više autora u istom časopisu, 1969—1970; Petar Strčić, Kongres hrvatske kulture i hrvatska historiografija, Kamov II/12, Rijeka 1971, 2, i Zanemarena povijest — zanemareni povijesničari. Povodom informacije o sjednici Odbora za proslavu 50-godišnjice KPJ, SKOJ-a i SSJ. Novi list XXIII/66, Rijeka, 20. III 1969, 8.

¹⁷ Gotovo se redovito u istraživanjima zaboravljaju Kvarnerski otoci, iako su oni za Austrije, odnosno Austro-Ugarske bili dio Istre (usp. bilj. 15). Štaviše, upravo je — na primjer — otok Krk uz Kastavštinu bio vrlo dugo čvrsta baza narodnog preporoda Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima.

¹⁸ Angelo Vivante, Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani. Casa editrice »Giulia«, 1945. Usp. i Dragovan Šepić, Angelo Vivante i talijanski irredentizam na Jadranu. Zbornik Historijskog instituta JAZU 5, Zagreb 1963; Berislav Lukić, Neka mišljenja u talijanskoj građanskoj historiografiji o karakteru nacionalnog pokreta u Istri. Fragment iz rasprave o društveno-ekonomskoj podlozi nacionalnog pokreta u Istri. Jadranski zbornik (daje: JZ) I, Rijeka-Pula 1956, 162—163.

¹⁹ Lukić, n. dj., 157. Usp. slična stajališta u hrvatskoj literaturi: Tone Peruško, Istra u »Povijesti školstva i pedagogije u Hrvatskoj«, JZ III, 1958, 433—437.

²⁰ Na spomenute tvrdnje Hrvati nisu odgovarali i zato što je u čitavom tom »razdoblju hrvatska povijesna literatura bila malobrojnija, skromnija, defanzivna i ni približno tako vehementna kao talijanska« (Miroslav Bertosa, Varijacije na temu: historiographia histriensis croatica, Dometi II 10, 1969, 71—72).

skom, po svojoj namjeni, referatu koji je pročitao na svečanoj akademiji u Puli 17. listopada 1962.²¹ Njegovo je saopćenje, pod naslovom »O smislu i sadržaju tzv. narodnog preporoda u Istri«, bilo odmah objavljeno,²² a zatim je ponovo tiskano, taj put s beznačajno, na prvi pogled, izmijenjenim naslovom: »O smislu i sadržaju narodnog preporoda u Istri«. ²³ U međuvremenu je Mirković taj tekst i dopunio i proširio, te predao za objavljivanje, ali opet pod novim naslovom — »O sadržaju i smislu narodnog preporoda u Istri«. ²⁴ Objavljena je, napokon, i Mirkovićeva riječ u diskusiji na simpozijumu.²⁵

Odmah na početku²⁶ Mirković je odlučno ustvrdio:

»Bilježeći danas ovdje na ovim skupovima, koji će trajati tri dana, prvim naučnim, umjetničkim i historijskim priredbama takve vrste u Puli, stogodišnjicu od početka narodnog preporoda u Istri, mi ne činimo drugo nego da pregledavamo posljednjih sto godina rada i afirmacije hrvatskog naroda u Istri, sjećajući se, udubljujući se i proživljavajući retrospektivno sto godina narodnih naših patnji, suza, muka, tegoba, borbe, poraza, nazadovanja, očaja, upornog rada, uspona, dostignuća, pobjeda i triumfa i opet novoga, upornoga stvaralačkog rada. Da nije bilo sudjelovanja u tome, u tri ljudska pokoljenja mnogo stotina tisuća istarskih Hrvata, ni nas danas ovdje ne bi bilo.«²⁷

Mirković, dakle, odlučno tvrdi da su ti skupovi 1962. organizirani u čast stogodišnjice hrvatskog narodnog preporoda u Istri. A želeći dokazati zašto se baš tada, ljeta 1962, slavi stotinu godina od početka tog preporoda, on počinje s »postavljanjem pitanja« u prvom poglavlju svog saopćenja:

»Ali postavimo granicu razdoblja za koje danas vršimo pregled u godinu 1862.²⁸ i slavimo razdoblje od minulih sto godina kao razdoblje preporoda hrvatskog naroda u Istri i Dalmaciji, moramo prije svega²⁹ odgovoriti na pitanje: po čemu su znamenite i granične godine 1861. ili 1862. za hrvatski narod u Istri i za narodni pokret u Istri«. ³⁰

²¹ M. H., Simpozij povodom 100-godišnjice istarskog narodnog preporoda, Glas Istre XIX/44, 26. X 1962, str. 2.

²² U istom izdanju, 1 i 5.

²³ Hrvatski narodni preporod, 283—287.

²⁴ Tekst je objavljen posthumno: O sadržaju i smislu narodnog preporoda u Istri (1861—1914), JZ V, 1962, 5—35.

²⁵ Diskusija dr Mije Mirkovića na simpozijumu u čast stogodišnjice narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri, IM 1—2, 1965, 3—5.

²⁶ Ovdje i dalje pozivam se na tekst koji je objavljen u zborniku »Hrvatski narodni preoprod«.

²⁷ Mirković, O smislu, 283. Mirković je kasnije (O sadržaju, 6) izmijenio taj uvodni tekst, ali ne na uštrb njegova prvobitnog smisla; ovom prigodom ne kanim ulaziti u analizu oba teksta nego samo prenosim izvod iz tog drugog teksta: »Bilježeći stogodišnjicu od početka tzv. narodnog preporoda u Istri, ne činimo drugo nego pregled sto godina postojanja i afirmacije hrvatskog naroda u Istri [...] Da nije bilo sudjelovanja u tome u tri ljudska pokoljenja mnogo stotina hiljada istarskih Hrvata, ne bi bilo ni pobjede, ni sjedinjenja Istre s Jugoslavijom, ni preporoda, ni naše proslave preporoda«.

²⁸ Mirković je ovdje u proširenoj verziji (O sadržaju, 6) ustvrdio ponešto drukčije: »1861. ili 1862.«

²⁹ O sadržaju, 6 stoji mjesto »prije svega« — »prvo«.

³⁰ Mirković, O smislu, 283.

Mirković na ta pitanja odmah i odgovara, te kao odlučne dokaze za utvrđivanje početka narodnog preporoda Hrvata u Istri (a pod tim imenom podrazumijeva i Hrvate na Kvarnerskim otocima) navodi ove argumente:

1. »Godina 1861. znamenita je i granična poradi toga, što je te godine prvi i drugi put sazvan Sabor pokrajine Istre u Poreču, u kome su bili i zastupnici Hrvata [...]«.

2. Drugi važan argument je taj »što je već na prvoj sjednici drugog saziva toga Sabora 25. IX. 1861. Juraj Dobrila, iz Ježenja, tada biskup porečko-puljski postavio zahtjev da se hrvatski jezik uvede u škole i urede u Istri kao jezik većine stanovništva«.

3. Mirković odmah nastavlja: »Dan zatim Sabor je birao Dobrilu kao zastupnika Istre u Carevinsko vijeće u Beču«.

4. Među argumente je ubrojio — u posebnom odlomku — i ove:

»Iste godine, tj. 1861. i na drugoj je protivničkoj strani formuliran prvi iredentistički program s granicom Italije koja bi išla od Trbiža i gornje Soče na Idriju i odanle na more ispod Kastva, program rapalske Italije privremeno realiziran 60 godina kasnije«.

5. »Godine 1862. održao je Juraj Dobrila svoj znameniti govor o privrednom položaju u Istri na sjednici Carevinskog vijeća u Beču, održanoj 26. svibnja 1862«, tražeći pomoć za sirotinju Istre i za rješavanje teških gospodarskih prilika u kojima se pokrajina nalazila.

6. U potrazi za šestim argumentom, Mirković ponovo ukazuje na protivnu stranu:

»Te godine, tj. 1862, objavljen je na drugoj, suprotnoj strani članak istarskog Talijana, intelektualca i iredentiste Carla Combija pod naslovom 'Istočna granica Italije i njena važnost',³¹ u kome je pisac zaključio: 'Teško nama (tj. Talijanima) ako kao osakaćen narod budemo na dva korak od rječice Soče gledali zastavu Mlade Srbije da se vije na Julijskim Alpama'«.

7. »Sa sazivom Sabora u Istri i u Dalmaciji postavljeno je prvi put pitanje tko će naslijediti na vlasti oboreni feudalizam. Nasljednik je imala biti nacionalna buržoazija.« No, to se nije dogodilo, jer Hrvati i Slovenci nisu imali svoje buržoazije, dok su Talijani imali i svoju veleposjedničku i trgovačku buržoaziju i inteligenciju.³²

b) Za neke se od tih sedam podataka iz prošlosti Istre može reći da su bili odavno poznati, a neki su istraživačima nešto slabije upadali u oči. Međutim, može se reći i to da oni nisu dovoljno pouzdano dokazna sredstva za tvrdnju da početak hrvatskog narodnog preporoda u Istri i na Kvarnerskim otocima zaista pada baš u te godine, tj. 1861. i 1862, te da one, tako, postaju granične, temeljne prekretnice u životu jednog naroda, točnije rečeno — brojčano manjeg dijela hrvatskog naroda, na jednom dijelu njegova etničkog teritorija.

³¹ La frontiera orientale d'Italia e la sua importanza, Politecnico, XIII, Milano, maggio 1862; meni je taj članak dostupan kao pretisak u knjizi Carla Combija, Istria, studi storici e politici, Milan 1886, 179—199.

³² Mirković, O smislu, 283.

Mirkovićevu tvrdnju odbio sam već tada kad se njegov referat pojavio u zborniku Matice hrvatske; u njegovu prikazu obećao sam da ću ovo pitanje potanje raspraviti drugom prilikom,³³ pa to činim na ovom mjestu.

4. a) Otvaranje Istarskog sabora u Poreču, a i općenito pretvaranje naših sjeveroadrskih područja u ponešto drukčiju administrativno-upravnu jedinicu od one koja je prije postojala,³⁴ zaista je važan čin. I to ne samo u administrativno-upravnom smislu; o tome i o ostalim komponentama toga povijesnog događaja dosta je pisano i ne treba ovdje ponavljati ranije izrečene ocjene, iako se sa svima i ne moramo složiti. Rad sabora ne može se potcijeniti, jer se utjecaj toga tijela u mnogo čemu moćno odrazio na život i razvoj pokrajine.

Osnivanje Istarskog sabora, međutim, važno je i za narode na istarskom poluotoku i na Kvarnerskim otocima — dakle i za Hrvate, i Talijane, i za Slovence; no, ipak samo utoliko što je, između ostalog nastao kao posljedica sloma tzv. Bachova apsolutizma i uvođenja ustavnog režima. O tome Mirković govori samo uzgred, a i to tek u drugoj proširenoj verziji spomenutog programatskog referata posvećenog narodnom preporodu Hrvata ovih krajeva.³⁵ No, ako početak rada toga Sabora nešto znači u životu talijanskog naroda u Istri ili je temeljna prekretnica za talijanaško-talijanski vladajući sloj u Istri, pa su mu zato historiografi i publicisti tih slojeva i poklonili dostojnu pažnju,³⁶ otvorenje tog Sabora i početak njegova rada zaista ne može biti temeljna prekretnica u životu hrvatskog naroda Istre i Kvarnerskih otoka, pa čak ni u životu njegova malog građanskog sloja koji se u to doba nalazi tek u fazi nastajanja.

b) Porečki sabor iz 1861. godine ne samo da nije hrvatski narodni Sabor, on nije čak ni hrvatski građanski Sabor, jer hrvatskog građanstva kao klase u Istri tada nema niti se ona ikad uspjela oformiti — ostala je na razini samo malograđanskog sloja.

Kao protuargument Mirkovićevoj tvrdnji dovoljno je, između mnogih drugih, navesti samo općepoznatu činjenicu da je tijekom više desetljeća bio utjecaj nekolicine hrvatskih zastupnika u Istarskom saboru veoma slab.³⁷ U njemu je djelovala golema većina talijanaško-talijanskih zastupnika,³⁸ što isti-

³³ Petar Strčić, *Reprezentativno izdanje*. (Matičin zbornik o hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji i Istri). *Dometi* III/3—4, 1970, 152—153.

³⁴ Ivan Beuc, *Pred prvo zasjedanje Istarskog sabora 1861. godine*, RR I/1, 1952, 44—46, i *Povijest*, 245 (lit. 497—501); Jaroslav Šidak, *Mirjana Gross*, Igor Karaman i Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860—1914*, Zagreb 1968, 61—62; Benussi, *Manuale*, 65.

³⁵ O sadržaju, 6.

³⁶ Usp. osobito Giovanni Quarantotti, *Storia della Dieta del Nessuno. Atti e Memorie della Società istriana di Archeologia e Storia patria XLVIII* (1936—1937), Poreč 1938.

³⁷ Fran Barbalić, *Prvi istarski sabori (1861—1872)*, Rad JAZU 300, 1954; Berislav Lukić, *Borba za ravnopravnost hrvatskog jezika u Istarskom saboru*. JZ II, 1957; Milanović, n. d., 255—272; Nikola Zic, *Biskup Dobrila u Istarskom saboru*, Zagreb 1936.

³⁸ Prema kurijalnom izbornom sustavu veleposjednici su birali pet, gradovi i trgovišta osam, trgovačko-obrtničke komore dva zastupnika; sva su ta mjesta talijanaško-talijanski vladajući slojevi osigurali za sebe, a osim toga i većinu od 12

če i sam Mirković u svom saopćenju;³⁹ ta se većina nije ni osvrtna na hrvatske i slovenske pojedince u saboru sve do sredine 80-ih godina — do pojave mlađe generacije hrvatskih političara u tim krajevima, koji su bili uglavnom pravaški nastrojeni i koji su iskustvo starijih iskoristili na nov način u svaki-
dašnjoj borbi s protivnicima.⁴⁰ Sve do 80-ih godina uvažila bi saborska većina samo poneki protest predstavnika hrvatske većine u Istri i na Kvarnerskim otocima, odobrila neki zahtjev ili prihvatila kakvu molbu, ali i to samo tada kada bi prijedlog ili molba odgovarali talijansko-talijanskoj vladajućoj grupaciji u pokrajini ili vrhovima Monarhije.

Evo, na primjer, odnosa prema nekim članovima sabora.

U njemu su se nalazila i tri virilna člana — sva tri katolička biskupa iz iz pokrajine; porečko-puljski poglavar mons. dr Juraj Dobrila, krčki biskup mons. dr Ivan Vitezić i koparsko-tršćanski mons. dr Bartolomej Jernej Legat. No, talijanaško-talijanska saborska većina ponašala se arogantno i prema njima trojici, iako su oni, kao crkveni prelati, zauzimali visoke položaje na hijerarhijskoj ljestvici tadašnjeg društva. Naime, ta se većina smatrala liberalnom, a biskupe je smatrala konzervativnima; no, bitno je zapravo to što su sva tri biskupa odbijala da brane pretenzije talijanaško-talijanske vladajuće grupacije i što su bili nacionalno svjesni — Dobrila⁴¹ i Vitezić⁴² kao Hrvati, a Legat kao Slovenac;⁴³ zbog toga je utjecaj čak i te trojice odličnika u Istarskom saboru bio zaista neznatan. Većina je bila povremeno tako netolerantna prema njima da su se, između ostaloga, i zbog toga Dobrila i ostala dvojica sve slabije javljali u tom predstavničkom tijelu. A još kada je 1868. talijanaš Franjo Vidulić, odnosno Francesco Vidulich,⁴⁴ postao zemaljski kapetan, odnosno predsjednik Sabora,⁴⁵ postalo je jasno da se u Saboru tada neće moći ništa postići; štoviše, 1868. je predloženo da se biskupima ukine virilno zastupništvo.⁴⁶ Sve je to, osim drugih šikanacija, utjecalo na Dobrila i drugu dvojicu biskupa tako da su se osobno povukli iz rada sabora još u šestom desetljeću XIX stoljeća.

zastupničkih mjesta u seoskim (tzv. vanjskim) općinama. Tako se 1861. od 27 biranih zastupnika samo jedan isticao kao Hrvat — Franjo Feretić, koji je zastupao vanjske općine Lošinja, Krka i Cresa. Ni u kasnijim izbornim razdobljima nisu Hrvati bili bolje sreće: 1861—67. imali su trojicu biranih zastupnika, kao i u razdoblju 1867—70. (Milanović, n. d., 255—263; Barbalić, n. dj., 281—285).

³⁹ O smislu, 284.

⁴⁰ O generacijama hrvatskih političara u Istri i na Kvarnerskim otocima v. Matko Rojnić, Vjekoslav Spinčić, *Istra* V/22, Zagreb, 2. VI 1933, i *Hrvatski narodni preporod u Istri*, Narodno sveučilište III/2—4, Zagreb 1957, 220—221; B. Lukić, *Borbe*, n. dj.; *Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove*, Beograd 1952, 209—211.

⁴¹ O J. Dobrili usp. Milanović, n. dj., 197—321.

⁴² O I. J. Viteziću usp. Ivan Milčetić, Ivan Josip Vitezić, Vienac X, Zagreb 1878, 352—355.

⁴³ Usp. Slovenec Jernej Legat, težaško-koprski škof, *Primorski dnevnik* VIII/223, Trst 14. IX 1952, str. 4.

⁴⁴ O Vidulichu usp. Cadilo de Franceschi, Francesco Vidulich, *Pagine istriane* I'4, Trst 1950, 190—195; Giovanni Quarantotti, *Figure del Risorgimento in Istria*, Trst 1930, 75—109; M. Balota, *Proza*, 451—454.

⁴⁵ Milanović, n. dj., 262.

⁴⁶ Isto, 233 i 262; Barbalić, n. dj., 354.

To spominje i sam Mirković, ali tek u proširenoj verziji svog referata.⁴⁷

d) Značenje otvorenja i rada Istarskog sabora 1861. ni izdaleka se ne može usporediti sa značenjem otvorenja i rada Hrvatskog sabora u Zagrebu iste godine i s njegovim utjecajem ne samo na život hrvatske građanske klase već i na život svih Hrvata u banskoj Hrvatskoj, pa i na život hrvatskog naroda na čitavom njegovu etničkom teritoriju.⁴⁸ Sam je Mirković također istaknuo značenje sabora u Zagrebu baš u svom referatu u Puli riječima: »Govorni jezik zapisnika Istarskog sabora u Poreču od 1861. do 1914. samo je talijanski. Ali te iste godine, tj. 1861., u Hrvatskom saboru u Zagrebu govorni jezik, jezik zakona i jezik stenografskih zapisnika Sabora jest samo hrvatski. Te iste godine Sabor Hrvatske u Zagrebu donosi i zakon o Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, koja ima za sobom već jedno stoljeće plodne djelatnosti i u čije ime — kao njen član i po poruci njene uprave — imam čast pozdraviti i zaželjeti uspjeh ovoj našoj priredbi u Puli.«⁴⁹

Dovoljno je, na primjer, spomenuti brigu upravo tog Sabora za Istru kada od kralja zahtijeva »povratak cjelokupnosti trojedne kraljevine«, pa ovako ističe historijsko pravo Hrvatske na Istru: »K Hrvatskoj spadaše nekada [...] isto tako velik dio Istre«,⁵⁰ ograničavajući se tako na hrvatsku Istru. Na istom je saboru i E. Kvaternik u pojmu »krune hrvatske« obuhvatio i »kvarnerske otoke, svu današnju Istriju«.⁵¹

e) Već se i iz ovo nekoliko napomena može uočiti da početak rada Istarskog sabora u Poreču 1861. nije imao ono odlučno značenje kakvo mu pripisuje Mijo Mirković u svom referatu. Taj sabor od 1861. nije toliko važan da bi se prema njemu, poput jednog od kamenova temeljaca, mogla određivati početna godina Hrvatskog narodnog preporoda u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću, a niti može stajati na prvom mjestu među sedam odrednica koje je Mirković nabrojio u svom referatu i njegovim tiskanim izdanjima.

5. a) Ne znam kako se moglo dogoditi da Mirković kao drugo dokazno sredstvo uzme događaj koji se — barem koliko je meni poznato — nije uopće zbio. Jer, ako tog događaja nema — onda i Mirkovićev argument otpada. No, zbog važnosti drugog dijela Mirkovićeve tvrdnje — koja, doduše nije novost — ipak ću se zadržati nešto više na tom pitanju.

Mirković tvrdi da je već na prvom zasjedanju Istarskog sabora u Poreču Juraj Dobrila tražio da se hrvatski jezik⁵² uvede u škole i urede u Istri, i to kao jezik većine stanovništva. Štoviše, Mirković je precizirao i nadnevak: 25. rujna 1861., na prvoj sjednici drugog saziva Istarskog sabora.

⁴⁷ Mirković, O sadržaju, 20.

⁴⁸ O Hrvatskom saboru u Zagrebu 1861, usp. Jaroslav Šidak i dr., n. dj., 19—25; Martin Polić, Parlamentarna povijest Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije I, Zagreb 1899, 22—117.

⁴⁹ Mirković, O smislu, 285.

⁵⁰ Bogoslav Šulek, Naše pravice, Zagreb 1868, 269.

⁵¹ Eugen Kvaternik, Politički spisi. Rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma, Zagreb 1971, 382.

⁵² Sažeti popis rasprava o jeziku — službenom, talijanskom, njemačkom, slavenskom, nastavnom, staroslavenskom, jeziku na sudu i u školama usp. Barbalić, n. dj., 411—413. Podrobno je o tome pisao i B. Lukić, n. dj.

Na žalost, u sve tri tiskane verzije svog referata⁵³ Mirković ne otkriva gdje je taj podatak našao; ako bi bio točan, taj bi podatak bio izvanredno važan, ako već ni za što drugo, a onda barem za životopis samog Dobrile. No, taj podatak nije točan.

Prema izvorniku i objavljenj verziji prve sjednice drugog saziva Istarskog sabora (sjednica je održana 25. rujna 1861, između 10 i 11.30 sati prije podne) Dobrila je kao virilni član prisustvovao sjednici, ali — nije rekao niti jedne jedine riječi;⁵⁴ isto tako u zapisnicima ne stoji niti da je govorio 26. rujna na drugoj — prijepodnevnoj,⁵⁵ niti na trećoj — poslijepodnevnoj, zadnjoj sjednici.⁵⁶ Ni Quarantotti,⁵⁷ ni Barbalić⁵⁸ a ni Milanović⁵⁹ ne spominju da je Dobrila govorio na tim rujanskim sjednicama drugog saziva Istarskog sabora. Štoviše, i Barbalić⁶⁰ i Milanović⁶¹ ističu da se Dobrila nije čak ni zahvalio kad su ga 26. rujna zastupnici Istarskog sabora izabrali za zastupnika u bečki parlament.

b) Zahtjev je, doduše, zaista podnio jedan crkveni velikodostojnik, ali to nije bio porečko-puljski biskup, tj. Juraj Dobrila. Zatim, zahtjev nije niti podnesen rečenoga dana. I na kraju — zahtjev nije bio sročen u takvoj verziji kakvu Mirković donosi u svom referatu i njegovim tiskanim izdanjima.

Zahtjev je podnio tršćansko-koparski biskup mons. dr Bartolomej Jernej Legat;⁶² učinio je to 13. travnja 1861, na četvrtoj sjednici prvog saziva Istarskog sabora — gotovo devet mjeseci prije nego što Mirković datira tobožnji govor Dobrile.⁶³

Zapisnički podaci bilježe to ovako:

»Monsignor Vescovo Legat, asserendo l'esistenza di Slavi in Istria, i quali non parlano l'Italiano, vorrebbe che fra gl'impiegati siavi qualcuno, che sappia parlare, leggere e scrivere i dialetti Sloveno ed illirico, onde sieno comunicati gli atti agli Slavi nella loro lingua. Alleg. C.

Proposizione Legat.

⁵³ V. bilj. 22, 23 i 24.

⁵⁴ Historijski arhiv u Rijeci, Zapisnici Istarskog sabora, Z 1 (Spisi 1), (Protocolli Dietali 1861—66); Dieta provinciale dell'Istria in Parenzo. Puntata 4, Rovinj 1861, 21—28, Puntata 5, 29—31.

⁵⁵ Isto, Puntata 5, 31—34.

⁵⁶ Isto, 34—35.

⁵⁷ Giovanni Quarantotti, La seconda Dieta provinciale dell'Istria (25 sett. 1861—17 febb. 1867). Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria XIX, Trst 1971, str. 193—235.

⁵⁸ Barbalić, n. dj., 308—318.

⁵⁹ Milanović, n. dj., 229.

⁶⁰ Barbalić, n. dj., 317.

⁶¹ Milanović, n. dj., 229.

⁶² V. bilj. 43.

⁶³ Zanimljivo je spomenuti da se Quarantotti (87—89) služi objavljenim tekstom, Barbalić (295) Quarantottijevim, Mirković Barbalićevim, dakle — niti jedan od njih nije se poslužio izvornim rukopisom. Ovaj izvorni rukopis Zapisnika Istarskog sabora, str. 86a—88, razlikuje se od teksta objavljenog u Dieta, n. dj., 13. Budući da mi za dokazivanje u ovoj radnji nije potrebna uporedna analiza oba teksta, ja ovdje samo upozoravam da te razlike postoje.

Rendesi necessario che fra gli impiegati della ufficio Giunta sia almeno uno che parla, legge e scriva pure nei due dialetti sloveno ed illirico usati nell'Istria.⁶⁴

Dopo scambiate alcune osservazioni tra il Sig^r referente e Monsignor Vescovo Legat, qui prese parte anche Monsig. Vittezych in appoggio di quest'ultimo, e dopo l'osservazione dell Sig^r Presidente — venire già, da se che, verificandosi il caso contemplato da Monsignor Legat, si debba cercare il mezzo di farsi intendere con quelli che non intendono la lingua italiana, il Sig^r Dr Amoroso propone, che nella nomina degli impiegati si abbia riguardo di trovarne uno il quale conosca gl' idiomi slavi usati nella Provincia.

Il Sig^r Piccoli appoggia la proposta Amoroso, considerando, che neppure il Governo per la nomina e rimpiazzamento dei suoi impiegati esige di saper leggere e scrivere nella lingua slava, ma soltanto in generale la conoscenza di detta lingua, per cui essere necessario soltanto la conoscenza della lingua medesima.

Anche il Sig^r Dr Vidulich appoggia la proposta Amoroso, ma vorrebbe, che in via di subemenda sia aggiunto che in parità di condizioni si abbia riguardo alla conoscenza della lingua Slava.

Il Sig^r Dr Amoroso accetta la subemenda Vidulich e quindi fa alla proposizione di Monsignor Legat il seguente ammendamento

»Che a parità di condizioni nella noimne degl'impiegati, si abbia riguardi di trovarne uno che conosca uno degli idiomi Slavi usati nella Provincia, onde al bisogno possa, soltanto, conferire cole parti, ma che la lingua d'ufficio della Dieta stessa debba essere esclusivamente l'italiana«.

Il Dr Vidulich si tiene così, soddisfatto.

Ad invito del Sig^r Presidente, Monsignor Legat aderisce, che si passi dapoi alla discussione sulla sua proposizione, e quindi si potrea la votazione sull'emendamento suddetto, e si passa alla discussione: della III^a conclusione del Comitato”.

(. . .)

”Il Signor Presidente invita l'assemblea a ridonare la sua attenzione alla discussione sulla proposta di Monsignor Legat e sul relativo emendamento el Dr Amoroso, quale fu recato più addietro, lo rilegge, e non essendo insorto verun oratore ad opugnarlo, lo pone a voti, e resta approvato a grande maggioranza non essendovi che tre soli voti negativi«.⁶⁵

Tekst sam prenio iz saborskih izvornih zapisnika, a prenio ga je gotovo u cjelini ali iz objavljene verzije zapisnika i Quarantotti već u svojoj povijesti prvog zasjedanja Istarskog sabora⁶⁶ (uz uvodni i popratni komentar).⁶⁷ Te

⁶⁴ Tekst alegata od »Proposizione« do »nell'Istria« nalazi se napisan na posebnom papiriću, nalijepljenom između str. 86a i 87; tekst je očiti koncept, pisan na brzinu. Naslov mu je napisan olovkom, rukom različitom od ostalog teksta koji je napisan tintom; riječ »ufficio«, napisana tintom, umetnuta je, a napisala ju je, čini mi se, treća ruka. Cijeli alegat se sastoji od naslova i jedne rečenice.

⁶⁵ Zapisnici, 86 a) — 88 i 92; v. i Dieta, 13 i 14. te napomenu u bilj. 63.

⁶⁶ Quarantotti, n. dj., str. 88—89.

⁶⁷ Isti, 87—88: »Il dibattito di maggior rilievo sviluppatosi durante l'esame del progetto in questione fu quello coi dette l'aire il vescovo Legat, inopinatamente improvvisatosi paladino della bilinguità uffici provinciali, per amore dei contadini

su podatke interpretirali, na primjer, i Matko Rojnić,⁶⁸ Fran Barbalić⁶⁹ i Berislav Lukić.⁷⁰

c) Mogu sasvim razložno pretpostaviti da se s Legatovim zahtjevom složio i Dobrila; ali decidirano to ne mogu tvrditi, jer do pisanog podatka — kako sam već rekao — nisam za sada došao. Zašto je, dakle, kao prvog u tim svojim člancima Mirković spomenuo Dobrilu — ne znam. Zašto nije u prvom tekstu⁷¹ spomenuo Legatov zahtjev, a u drugom jest⁷² — isto tako ne znam.

Mogu prihvatiti da je pogrešno navođenje (pa makar i opetovano, jer i to se dogodilo, kako ću kasnije pokazati) imena podnositelja i datuma podnošenja samo tehnički, dakle običan lapsus pisca koji mnogo piše, a Mirković je bio zaista veoma plodan pisac.⁷³ A kada to prihvatimo kao činjenicu, mogu dalje pomisliti da je lapsus i tvrdnja kako je na tom prvom zasjedanju Istarskog sabora postavljen zahtjev da se hrvatski jezik uvede u ravnopravnu upotrebu u neke sfere života pokrajine kao jezik većine stanovništva. Nešto slično je — kako sam već rekao — učinio upravo Legat, a njega je odmah podržao i biskup Vitezić.⁷⁴ Objavljeni zapisnici uopće ne spominju da je Dobrila išta na toj četvrti sjednici prvog saziva Istarskog sabora 1861. rekao.⁷⁵ Nikola Žic kaže: »Dobrila se nije nikada javio za riječ« i »Dobrila se nije nikada javio kao da nije bio ni prisutan«,⁷⁶ a Milanović tvrdi da Dobrila uopće nije

slavi dell'Istria. Questi erano fino allora quasi dappertutto vissuti, nonostante qualche contrario maneggio governativo austriaco, in ottima armonia con la contigua popolazione italiana, di cui comprendevano la lingua e a cui erano legati da frequenti e importanti rapporti economici. La mossa del Legat, non tanto innocente quanto potrebbe forse sulle prime apparire, era dunque tutt'altro che opportuna e giustificata. Ma è chiaro ch'essa mirava soprattutto a far ammettere un principio, un principio affatto opposto agli interessi nazionali e politici italiani. Era logico pertanto che il Legat e i suoi consenzienti cozzassero contro la più decisa opposizione della maggioranza«. Na kraju je Quarantotti komentirao (str. 89): »Chiusa la discussione sul progetto di organizzazione della Giunta provinciale, il presidente, come aveva promesso, 'incito l'Assemblea a ridonare la sua attenzione alla discussione sulla proposta del Vescovo Dott. Legat e sul relativo emendamento del Dott. Amoroso'. Rilesse perciò l'emendamento stesso e, 'non essendo insorto alcun oratore ad oppugnarlo', lo mise ai voti; ed esso 'restò approvato a grande maggioranza, non essendovi che 3 soli voti negativi'. E così la spinosa questione delle lingue e delle nazionalità, per il momento, ebbe termine. Vedremo in seguito come essa si sia riaccesa, sempre più minacciosa e grave, nella quinta seduta della Dieta. Importa però fin d'ora rilevare che, per merito del dott. Amoroso, con molta abilità e tempestività intervenuto nella discussione, restava stabilito, senza la benchè minima opposizione da parte del rappresentante del Governo austriaco, che la lingua ufficiale della Dieta provinciale istriana era l'italiana«.

⁶⁸ Matko Rojnić, *Istrie — Aperçu historique*, Sušak 1945, 60, odnosno u *La Marche Julienne. Etude de géographie politique*. Sušak 1945, 132; Razdoblje od mira u Campoformiju do svršetka prvog svjetskog rata, u »Istra«, n. dj., 78, i Hrvatski narodni preporod, 219.

⁶⁹ Barbalić, n. dj., 295.

⁷⁰ Lukić, n. dj., 123.

⁷¹ O smislu.

⁷² O sadržaju, 14.

⁷³ Usp. bilj. 8.

⁷⁴ Zapisnici, 86a; Dieta, 13; Barbalić, n. dj., 295.

⁷⁵ Dieta, 11—15.

⁷⁶ Žic, n. dj., 4.

govorio na prvom zasjedanju.⁷⁷ Dakako, to nije točno, jer se Dobrila — ako se može vjerovati objavljenoj verziji zapisnika — ipak javio, ali samo jednom, u raspravi o adresi vladaru, na trećoj sjednici prvog saziva, 10. travnja 1861.⁷⁸ Quarantotti je bio oprezniji, iako je i on u svojem radu, do sada najpoznatijem, u prvom zasjedanju Istarskog sabora izričito ustvrdio da se Dobrila gotovo uvijek zatvarao u hermetičku i ljutitu šutnju.⁷⁹

Na petoj sjednici, koja je održana 15. travnja, krčki je biskup Vitezić zahtijevao da se saborska izvješća tiskaju i na jeziku slavenske većine stanovništva Istre, a ne samo na talijanskom jeziku.⁸⁰ Njega je vrlo energično, ali dakako, uzalud podupirao i Franjo Anian Feretić — jedini birani hrvatski zastupnik u tadašnjem Saboru.⁸¹

U zapisnicima se ni jednom riječju ne spominje da bi govorili ni Legat ni Dobrila. Može se posumnjati da ih zapisničar nije spomenuo, no to je zaista malo vjerojatno, iako je već Žic govorio da su zapisnici pisani »per summa capita, a tahigrafiraju se tek od 9. siječnja 1863. dalje«; no, istodobno je upozorio da su »talijanskog osjećaja i preuzetnog raspoloženja jednako i zapisničari i tahigrafi. Nema im vjere. Stoga se mora pretpostaviti slaba vjerojatnost njihove reprodukcije rada i govora svakog hrvatskog zastupnika, pa i viriliste Dobrile«.⁸² S druge strane, i Quarantotti je isticao da su prvi zastupnici Istarskog sabora vrlo sažeti, pa da zato treba pratiti i izvješća sa saborskih sjednica u listu »Osservatore Triestino«.⁸³

U svakom slučaju — nije jasno da li su idućeg dana Legat i Dobrila bili na sjednici; ta dvojica crkvenih velikodostojnika prema Barbaliću ne prisustvuju,⁸⁴ a prema Žicu je Dobrila »svakako« prisustvovao zadnjoj sjednici prvog saziva Istarskog sabora, održanoj 16. travnja 1861.⁸⁵

d) Kako sam već prije spomenuo, podatak o Dobrili — kao prvom podnosiocu prijedloga o upotrebi jezika većine stanovništva u određene svrhe — Mirković je zadržao iz puljskog referata ne samo u oba objavljena teksta⁸⁶ već i u njihovoj proširenoj verziji.⁸⁷ Tek sada, u toj proširenoj verziji, spomi-

⁷⁷ Milanović, n.dj., 229.

⁷⁸ Zapisnici, 70; Dieta, n. dj., 10; Barbalić, n. dj., 294 i 391.

⁷⁹ Quarantotti, n. dj., 69, je ovako napisao ocjenjujući Dobrilu: »il più avverso agli italiani e il più feगतoso, per quanto chiuso quasi sempre in un armetico e imbrociato silenzio, il Dobrila, slavizzatore infaticabile e ben noto della diocesi di Parenzo e Pola, come lo sarebbe stato in avvenire di quella di Trieste e Capodistria«.

⁸⁰ Barbalić, n. dj., 295—296, prepričava ovaj Vitezićev zahtjev i kasniju diskusiju oko tog zahtjeva, a tekst objavljen 1861. v. Dieta, 16 i 17 (v. i uvodne napomene uz bilj. 64).

⁸¹ Franjo Anian Feretić (Vrbnik, 1816 — Krk, 1893) bio je tada kanonik u Krku; od 1880. bio je krčki biskup (Milanović, n. dj., 255 i d.; Vjekoslav Spinčić, Fran Anian Feretić, Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925, Zagreb 1925, 77; o Feretićeveu saborskom radu usp. Barbalić, n. dj., na više mjesta, a osobito na str. 393).

⁸² Žic, n. dj., 4.

⁸³ Quarantotti, n. dj., 67, bilj. 1, usp. i uvodnu napomenu u bilj. 64.

⁸⁴ Barbalić, n. dj., 295.

⁸⁵ Žic, n. dj., 4.

⁸⁶ U Glasu Istre, str. 1, i u zborniku Hrvatski narodni preporod, 283.

⁸⁷ Mirković, O sadržaju, 7.

nje na drugom mjestu i Legata; štoviše ističe da je upravo Legat bio prvi. Evo tih riječi: »Prvi put je potaknuto pitanje jezika u Istarskom saboru od strane tršćanskog biskupa dr. Bartula Legata na sjednici održanoj 13. travnja 1861.«⁸⁸ No, prije stečeni dojam da je upravo Dobrila prvi zaslužan za pokretanje toga pitanja Mirković nigdje ne ispravlja — niti kod slušalaca ili čitalaca referata tiskanog u dva izdanja niti u njegovoj proširenoj verziji. Zadovoljava se, dalje, tim da ukratko prepričava ono što je već Barbalić rekao o tijeku sjednice od 13. travnja (što sam naprijed prenio u izvorniku) i od 15. travnja.⁸⁹

e) Ovom prilikom treba upozoriti na još jedan — na prvi pogled samo — detalj.

Mirković je u proširenoj verziji dopunio članak pozivajući se na De Franceschijeve riječi — ali ne prema izvorniku⁹⁰ nego prema Barbalićevu tekstu.⁹¹ Naime, Dobrila je nekako u to doba rekao — o tome piše 29. rujna 1861. zemaljski kapetan markiz Gian Paolo Polesini Pietru Kandleru⁹² — da bi škole i uredi trebali biti organizirani »slavenski«. Mirković mijenja ovu zadnju Barbalićevu riječ bez objašnjenja u »sloviniski«, iako je malo prije, na istoj stranici sasvim korektno prepričao Barbalićev tekst u kojem govori kako je Legat na sjednici tražio da i ilirski i slavenski jezik budu u upotrebi pored talijanskog;⁹³ Barbalić taj Legatov zahtjev ponavlja još jednom u istom obliku u svom radu o Istarskom saboru.⁹⁴ No, iz teksta saborskog zapisnika — koji sam naprijed citirao u izvorniku⁹⁵ — proizlazi da je Legat tražio da pored talijanskog u upotrebu uđu i »ilirski« i »slovenski« jezik, a ne »slavenski«, kako piše Barbalić.

U diskusiji i u kasnijim intervencijama Vitezića i Feretića — u zapisnicima na talijanskom jeziku — stoji kako su zahtijevali da saborska izvješća budu objavljujvana i na »slavenskom« jeziku. Da li su ovi zastupnici zaista tako rekli — odnosno vodili »borbu za 'slavenski' jezik u javnom životu«, kako piše J. Šidak — ili pak slovenski, a zapisničar to redom pretvarao u »slavenski« — ne znam: već sam prije citirao riječi N. Žica koji sumnja u objektivnost zapisničara i tahigrafa. No, u ovom slučaju ipak nisam sklon povjerovati da se pod onim što se s talijanskog može prevesti kao »slavenski« krije izraz »sloviniski« i da bi se pod tim nazivom podrazumijevao »hrvatski« kako proizlazi iz Mirkovićeve teksta u proširenoj verziji njegova referata,⁹⁷

⁸⁸ Isto, 14.

⁸⁹ Isto, 15.

⁹⁰ Carlo de Franceschi, Memorie autobiografiche, Trst 1926, 283.

⁹¹ Barbalić, n. dj., 304.

⁹² Uzgred napominjem da je De Franceschi donio Polesinijevo pismo Kandleru, a da je Barbalić riječi Dobrile u tom pismu prepričao na jedan način, dok ih je Mirković interpretirao na drugi način.

⁹³ Mirković, n. dj., 15.

⁹⁴ Barbalić, n. dj., 399.

⁹⁵ Zapisnici 86a—88; usp. i Dieta, 13.

⁹⁶ Šidak i dr., Povijest, 62.

⁹⁷ Mirković, O sadržaju, 15 i d.

нити сам склон повјеровати да се под изразом »славенски« крије ријеч »хрватски«, како то мисли Милановић:⁹⁸

Не сматрам точним децирану тврдњу Милановића да је Legat, заједно с Витезићем и Feretiћем, заhtijevao »да буде хрватски језик у савору и покрајинским уредима равнoprаван с талијанским«,⁹⁹ јер, очито је да такво стајалиште тршћанско-копарски бискуп није могао подржати нити га је подржао, што се види и по записнику. Legat је био свјестан народњак, али не Hrvat, како би произлазило из Милановићевих ријечи, него Slovenac. Dodуше, Legat је заиста pomagao hrvatski pokret u Istri i moralno i materijalno; познато је, на примјер, да је пружио помоћ за pokretanje прве периодике Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima (kalendar »Istran« за г. 1869. и list »Naša Sloga« 1870).¹⁰⁰ Но, није ми познато да ли је он у својим поступцима ишао тако далеко да би запоставио интересе Slovenaca.¹⁰¹ Штовише, и сам Милановић у споменутој књизи на другом мјесту говори тко је и какав је био Legat, те donosi примјере из којих се види да је Legat врло добро разликовао Hrvate од Slovenaca.¹⁰²

Legat је, дакле, добро lučio »Ilirce« од Slovenaca u Istri; зато је на сједници од 13. travnja изричито и заhtijevao да међу чиновницима буде и оних који познају и »илirски« и slovenski језик, а записничар је то и pribilježio — како се то види из прије citiranог записничког текста. А, између осталог, под »илirским« су 1848. у Trstu podrazumijevali hrvatski језик, на примјер, и чланови »Slavjanskog društva«¹⁰³ који су тiskали чланке у свом »Slavjanskom rodoljubu« и на hrvatskom и на slovenskom језику.¹⁰⁴ God. 1957. B. Lukić је из талијанског записника sasvim природно превео на hrvatski језик Legatove ријечи као »илirски и slovenski dijalekat«,¹⁰⁵ Matko Rojnić већ 1945. превео је те исте ријечи на francuski, а затим 1952. и 1957. и на hrvatski као hrvatski и slovenski језик.¹⁰⁶ Штовише, још раније, и samoga De Franceschija nisu ни најманје

⁹⁸ Милановић, н. дј., 231; »Ovdje и на многим другим мјестима употребљава се ријеч 'Slaveni', 'slavenski' мјесто 'Hrvati', 'hrvatski'. То је настало тако што су Talijani nazivali Hrvate и Slovence u Istri опћим изразом 'Slavi' (Slaveni), па су се и многи Hrvati, кад су govorili талијански, служили istim изразом, а онда је то прелазило и у пријевод«. — О сличним problemima u Dalmaciji usp. Mirjana Gross, О неким aspektima razvoja nacionalne ideje за vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji, Historijski pregled IX, 1, Zagreb 1963, 15—17.

⁹⁹ »Biskupi Legat и Vitezić, а с njима и zastupnik Feretić, zahtijevali су већ у том kratком zasjedanju, да буде hrvatski језик у савору и покрајинским уредима равнoprаван с талијанским«. Милановић, н. дј., 257.

¹⁰⁰ Petar Strčić, Inicijative и pripreme за pokretanje prvog hrvatskog lista за Istru u XIX stoljeću. JZ VII, Rijeka-Pula 1969, 518 и 520, Oko pokretanja »Naše Sloge«. Pazinski memorijal 1970, str. 22—23, 26, и Novinstvo Hrvata u Istri до 1947. IM 4, Pula 1968, str 212.

¹⁰¹ V. bilj. 43.

¹⁰² Милановић, н. дј., 67—68.

¹⁰³ Ive Mihovilović, Jedna tršćanska stogodišnjica. »Slavjansko društvo«. Kolo I/4, Zagreb 1948; Ljubomir Durković Jakšić, О прvim jugoslavenskim listovima u Trstu. U: Počeci štampe jugoslavenskih naroda, Beograd 1969.

¹⁰⁴ Slavjanski Rodoljub. Mesečni časopis на svitlobo дан од Slavjanskog društva v Terstu. Faksimile vseh šestih številkih iz leta 1849. Trst 1971, 15—48.

¹⁰⁵ Lukić, н. дј., 123.

¹⁰⁶ Rojnić, Istrie, 60, односно u *La Marche Julienne*, 132, Razdoblje, 78, и Hrvatski narodni preporod, 219.

smetali ti izrazi, niti su ga dovodili u zabunu; on je vrlo dobro znao što se krije pod tim izrazima, pa je jednostavno, bez dilema, napisao da su biskupi tražili publiciranje tekstova »anche negli idiomi croato e sloveno«. ¹⁰⁷

Što se, pak, krčkog biskupa Ivana Josipa Vitezića i njegova kanonika Frana Aniana Feretića i njihova izraza »slavenska« (većina) tiče, gotovo bih se usudio ustvrditi da zapisničar i nije pogriješio. Kao što je Legat dobro razlikovao Hrvate od Slovenaca u Istri, to su činili i Vitezić i Feretić, ali govoreći o oba naroda zajedno sasvim je prirodno da su se poslužili slavenskim, a ne tada još slabo poznatim jugoslavenskim imenom. Ta još se 1877. upravo brat krčkoga biskupa dr Dinko Vitezić, tada jedini zastupnik Hrvata Istre i otoka u Carevinskom vijeću u Beču, ¹⁰⁸ morao opravdati u tršćanskoj »Našoj Slogi« pred prigovorima — vjerojatno pristalica Starčevićeva pravaštva — što govori u bečkom parlamentu o Slavenima Istre, a ne o Hrvatima. Dinko Vitezić je odlučno isticao da Slovenci nisu Hrvati, a on, Vitezić, zastupnik je i Hrvata i Slovenaca iz Istre u Beču. ¹⁰⁹ Bit će još jasnije kad kažem da su pripadnici prve generacije hrvatskih političara Istre, ¹¹⁰ a među njima osobito Dobrila i Dinko Vitezić, mahom bili pristalice štrosmajerovskog jugoslavenstva. ¹¹¹

Međutim, Vjekoslav Spinčić, pripadnik druge generacije hrvatskih političara Istre, nepokleban Vitezićevim odgovorom, tri godine kasnije, ističe u pravom duhu pravaštva: »Svim stanovnikom, koji su danas poznati svi — etu — koj stvari površno uzimlje, te neće da istinu traži ili, našav ju, neće da ju pripozna — pod imenom Hrvata, Srba ili Slovena, jedno je porieklo: Velika Hrvatska. Svi su oni Hrvati ili pako prisvojivši si hrvatski jezik, dakle pohrvatjenici, danas Hrvati, kaošto su i oni Lombardi Talijani, koji su tečajem vremena izgubili svoj germanski jezik, koji su se potalijanili«. ¹¹²

f) Izraz »slovinstvo« Mirković nije prvi put upotrijebio upravo ovdje, jer u njegovim radovima nerijetko nailazimo na nj, pa tako, na primjer, i u jednoj od Mirkovićevih najpoznatijih pjesama — »Sipe piva« iz 1933, i to ondje gdje se govori o Sipinoj borbi »da očuva grudu slovinsku«. ¹¹³ zatim u članku »Puljski zaliv« iz 1954, ¹¹⁴ koji se nalazi kao prvo poglavlje Balotina rada

¹⁰⁷ C. de Franceschi, Memorie, 191.

¹⁰⁸ Petar Strčić, Vitezić Dinko, Enc. Jug. 8, 1971, 506—507; usp. i literaturu: Dopisivanje Dinko Vitezić — Josip Juraj Strossmayer (1874—1904), Vjesnik Histo-rijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XIV, 1969, 173, bilj. 1.

¹⁰⁹ Fran Barbalić, Narodna borba u Istri od 1878. do 1915. godine. Pre-ma bilješkama iz »Naše Sloge«. Zagreb 1952, 32, bilj. 87.

¹¹⁰ O generacijama usp. bilj. 40.

¹¹¹ Strčić, Dopisivanje, 174—175.

¹¹² Vjekoslav Spinčić, Hrvatskoj il' Italiji? Rieč istarskih Hrvata talijanom i svim, na koje spada. Ponukom članka: L'Istria e il nostro confine orientale. — Paolo Fambri, tiskana u »Nuova Antologia« 1879. Sušak 1880, 17—18. — Jedno-stavno je nevjerovatno da su se 1972. u djelu Toneta Crnoborija, Borbena Pula. Prilog građi za povijest radničkog pokreta i NOB-e do rujna 1943, str. 17, mogle naći i ove riječi: »Nasuprot preporodnom narodnjaštvu, koje je prožeto vjerskim shvaćanjima, a nadovezujući se na njegov rad, javlja se liberalna hrvatska inteli-gencija koja se stavlja na čelo pokreta istarskih Hrvata. Tu prednjače Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja i Matko Mandić, koji više ističu slavenstvo nego hrvatstvo u Istri«!

¹¹³ Balota, Proza, 216.

¹¹⁴ isto, 429.

»Puna je Pula« iz 1960.¹¹⁵ Tom je izrazu obratio pažnju i F. Čulinović upravo na prvom Susretu na dragom kamenu — znanstvenom skupu posvećenom Miji Mirkoviću u Puli. Čulinović je, zapravo, potražio jugoslavensku misao u Mirkovićevu životu i radu, pa je povezivao Mirkovićevo slovinstvo, hrvatstvo i jugoslavenstvo u jednu cjelinu koja, ipak, prema Čulinoviću, sadržava u sebi svojevrstu nijansiranost. Ne ulazeći u ocjenu ispravnosti mišljenja F. Čulinovića, ovom ga prilikom samo citiram: »Prema nacionalnom pitanju stajao je Mijo Mirković s odlučnošću i nepokolebljivošću za stvar jugoslavenskog ujedinjavanja na osnovama pune ravnopravnosti i poštivanja prava naroda jugoslavenskih naroda. Mijo Mirković, odgojen pod dojmovima narodnih priča i predanja o dubokoj etničkoj povezanosti istarskog naroda sa narodom drugih, njemu susjednih jugoslavenskih zemalja, zadojen narodnim pjesmama koje su i u Rakuju prenosile mit o Kraljeviću Marku i drugim likovima, izmišljenim ili istinskim iz naše zajedničke prošlosti, Mirković se ni u kasnijim danima nije mogao sasvim osloboditi onog davno priželjkivanog i često nejasno izražavanog 'SLOVINSTVA'.

Mijo Mirković je u svom nacionalnom vjerovanju potpuno uskladio i to prastaro 'slovinstvo' sa svojim odlučnim hrvatstvom u okvirima široke narodne zajednice koju sačinjava narod svih naših zemalja, bez razlika i na vjeru i na tadašnje državne granice. On je predan ideji JUGOSLAVENSTVA, koja i kod njega ima obilježja Strossmayerova vjerovanja u daleku narodnu zajednicu svih jugoslavenskih zemalja, gdje je narod rastavljen mnogim zaprekama ipak sačinjavao samo dijelove te široke jugoslavenske etničke zajednice.¹¹⁶

(. . .)

Korijeni tog jugoslavenstva su u dalekoj prošlosti. Mirković je često i rado ukazivao na mnoge od njih. Pored spomenutog 'SLOVINSTVA' Mijo Mirković je pri tome češće podsjećao i na 'ILIRSTVO'. Izučavajući život i djela slavnog Istranina Matije Vlačića Ilirika, ukazao je mnogo puta u svojim radovima o Flaciusu na njegovo 'ilirstvo'.¹¹⁷

Povezujući slavenski osjećaj pripadnosti u Istri i slovinstvo, Mirković je u svom puljskom referatu spominjao i »Razgovor ugodni naroda slovinskog« Andrije Kačića Miošića u drukčijoj verziji — kao »ćirilski rukopis na hrvatskom jeziku katoličkoga bratra«, što ga je Kačić poslao knezu Potjemkinu, a Mirković našao u Lenjingradu.¹¹⁸

¹¹⁵ Balota, Puna je Pula, 25—26: »Samo narod, stari naš slovinski, hrvatski narod, koji je nadživio Gote i Bizantiju, Franke i Langobarde, austrijsko-njemačke barune i umiruće anemične građane mletačke epohe, Austriju i Italiju (talijanska vojna i civilna birokracija i malograđanstvo povezano s njom pobjegli su poslije 1945. kao i austrijski 1918.), uvijek je tu, uvijek na zemlji, nogama duboko zakorijenjen u njoj i organski vezan s njom, s tim svojim dolinama i glavicama, poljima i ogradama, šumama i bregovima, narod, koji hiljadu godina nije tu uzmakao ni pred kime, ni pedlja. Samo se njegova pokoljenja neprekidno tu redaju, pravilno, prirodno i zakonito.«

¹¹⁶ Čulinović, 25—26.

¹¹⁷ isto, 27.

¹¹⁸ Mirković, O smislu, 287.

g) Čini se da zabune ne može biti, tj. ne može se pomisliti kako je Mirković zamijenio dva biskupa — Dobrilu za Legata, jer je, kako sam spomenuo, ipak u drugom, proširenom izdanju izričito naglasio Legatov primat,¹¹⁹ iako je i dalje zadržao i Dobrilin govor. No, svakako nije točna ni Barbalićeva tvrdnja da je borbu za upotrebu slavenskog jezika u Istarskom saboru »započeo biskup Legat i njegova dva kolega Vitezić i Dobrila i kanonik Feretić«,¹²⁰ jer o Dobrilinu sudjelovanju u tim počecima borbe nema dokaza ni na prethodnim stranicama tog istog Barbalićeva rada. Možemo, doduše, sa sigurnošću pretpostaviti da bez dogovora s Dobrilom oba biskupa i krčki kanonik nisu krenuli u borbu, iako nije jasno zašto Dobrila tada nije istupao.

Zanimljivo je upozoriti da već prvi važniji Dobrilin biograf, Cvjetko Rubetić, nije također spomenuo Legatove akcije 1861. nego je, štoviše ustvrdio da uz »dičnoga pok. Biskupa krčkoga Vitezića i M. Jurinca bijaše još jedini biskup Dobrila, koji se borio u saboru porečkom, pa i u carevinskom vieću za ravnopravnost i za prava hrvatska«.¹²¹

Njega slijedi i Milanović u svom novijem — doduše, samo prigodnom — radu, pa uz to ne spominje uopće Legatovu akciju, a ni Vitezićevu i Feretićevu podršku tom pokušaju da se hrvatskom i slovenskom jeziku izbori koliko-toliko ravnopravni položaj u odnosu na talijanski jezik kao jezik manjine stanovništva u Istri. Naime, Milanović ističe da su već na drugom zasjedanju zahtijevali »hrvatski zastupnici da se zapisnici sjednica pišu također u hrvatskom jeziku«, prelazeći u cjelini preko akcije na prvom zasjedanju.¹²²

I Vjekoslav Bratulić ističe samo ulogu Jurja Dobrile u cjelini, prelazeći preko akcije Legata, Vitezića i Feretića. Tako je u godini proslave 100-godišnjice početaka hrvatskog narodnog preporoda pisao: »Na prvim zasjedanjima Istarskog sabora Dobrila traži, da se poštuje ravnopravnost hrvatskog naroda u Istri, koji se u te krajeve naselio prije nekih 1300 godina«.¹²³ On i kasnije ponavlja slične misli: »Prvi odlučniji korak u toj borbi učinio je Juraj Dobrila istupivši u obranu hrvatskog i slovenskog naroda na prvim zasjedanjima Istarskog sabora«.¹²⁴

Doduše, možda je Bratuliću — kao i Mirkoviću — poznat neki drugi izvor koji daje drukčije podatke od opće poznatih izvornih zapisnika Istarskog sabora. Već sam prije spominjao sumnju Nikole Žica u objektivnost saborskih zapisničara i Quarantottijevo upozorenje da se treba koristiti i tršćanskim listom, s obzirom na to da su zapisnici previše šturi. No, u novinskom članku

¹¹⁹ Mirković, O sardžaju, 14—15.

¹²⁰ Barbalić, n. dj., 295.

¹²¹ Cvjetko Rubetić, Vjekopis dra Jurja Dobrile biskupa tršćansko-koparskoga prije porečko-puljskoga, Zagreb 1882, 49.

¹²² Božo Milanović, Preporoditelj Istre biskup dr Juraj Dobrila. Povodom stogodišnjice ustanovljenja Naše Sloge. Pazin 1970, 11.

¹²³ Vjekoslav Bratulić, Sto godina narodnog preporoda u Istri, Glas Istre XIX/26, 22. VI 1962.

¹²⁴ Vjekoslav Bratulić, Političke stranke u Istri za vrijeme narodnog preporoda, Hrvatski narodni preporod, 303.

Bratulić nije, dakako, mogao upotrijebiti znanstveni aparat,¹²⁵ a u drugoj radnji, na žalost, slabo se služi bilješkama uopće, pa tako nije ni uz gore citirane riječi stavio oznaku odakle mu taj podatak.

h) Mirkovićeve tvrdnja da postavljanje rečenoga zahtjeva — kako smo vidjeli, ne Dobrilina, već Legatova — služi kao važan dokaz graničnog značenja 1861. god. u hrvatskom narodnom preporodu Istre — da ta godina, štoviše, predstavlja prijelom, da je prva godina preporoda — ne može biti točna i zato jer je ponešto sličan zahtjev bio istaknut već 1848. godine. Tada je u samome Beču, ni više ni manje nego — carski ministar Stadion istupio u obranu prava istarskih Hrvata na njihov materinji jezik! Iz kojih razloga — to je druga stvar; no, u tom je trenutku taj istup presudno djelovao, te je odbijen službeni zahtjev talijanaško-talijanskih predstavnika u bečkom parlamentu¹²⁶ da se u cijeloj Istri kao upravni uvede isključivo talijanski jezik.¹²⁷

6. Dobrila je za zastupnika u bečki parlament izabran 26. rujna 1861.¹²⁸ Mandat mu je trajao šest godina — do 1867.¹²⁹ No, nije točno što Mirković u proširenoj verziji svog referata kaže: »Dr. Juraj Dobrila, koji je kao prvi Hrvat Istre postao član bečkog parlamenta, bio je poslanik pokrajinskog sabora u bečki parlament«. ¹³⁰ Dobrila je bio drugi Hrvat iz Istre u bečkom parlamentu: prvi je bio Josip Vlah još pred desetak godina.¹³¹ No, mora se reći da je zaista Dobrilin izbor u bečki parlament bio važna stvar. Ta tek drugi put se jedan Hrvat pojavio u najvišem predstavničkom tijelu Habsburške monarhije! I drugi put se ponovilo da je taj zastupnik bio nacionalno svjestan čovjek. Ipak, sam po sebi ni izbor Josipa Vlahu u bečki parlament 1848. ne znači neku prelomnu točku, što se isto može reći i za izbor Dobrile 1861. Naime, Dobrila je izabran povijesnom slučajnošću — o kojoj je dovoljno toga napisano na talijanaško-talijanskoj strani, a ističe je i sam Mirković u proširenoj verziji svog referata¹³² — i ta se slučajnost više nije dogodila.

¹²⁵ Dragovan Šepić, Hrvatski narodni preporod u Istri u našoj novijoj historiografiji, HZ XV, 1962, 290, upozorio je: »O preporodu je govorio i Vj. Bratulić u svom predavanju u Pazinu: 'Što godina narodnog preporoda u Istri' (Glas Istre 1962, br. 25—28) iznoseći gledišta i teze koje zahtijevaju još historijsku dokumentaciju«.

¹²⁶ Giovanni Quarantotto, La deputazione istriana alla Consituente austriaca del 1848—49, Estratto dalla »Pagine Istriane«, fasc. IV-V, Kopar 1923, 1—23.

¹²⁷ Naši se autori — Bratulić, Političke stranke, 320—32; Milanović, n. dj., 166, 168; Matko Rojnić, Nacionalno pitanje u Istri 1848—49, HZ II, 1949, 96—97; Srećko Vilhar, Družbene korenine italijenskoga iredentizma v Istri. Istarski zbornik, Kopar 1953, 82 — uglavnom drže De Franceschijeva djela Memorie, 255—259. Usp. i Miroslav Pahor, Kopraska nota in miljski protokol iz leta 1849. v neobjavljenom spisu Antonia De Colle, Kronika VII, 2, 1969, i Kopraska nota iz leta 1869 ali prvi poskus namerne italianizacije Istre, Zgodovinski časopis XIX-XX, Ljubljana 1965—66, 277—296.

¹²⁸ Barbalić, n. dj., 317.

¹²⁹ Milanović, n. dj., 234—235.

¹³⁰ Mirković, O sadržaju, 26.

²³¹ Fran Barbalić, Prvi parlamentarni izbori u Istri 1848, HZ I, 1948, 175—182.

¹³² Mirković, O sadržaju, 26.

»Nessunisti« su pokušali blokirati rad sabora, ali nisu u tome uspjeli, a talijanaško-talijanski vladajući krugovi odmah su uvidjeli koliko su političkih poena, i to ne samo političkih, izgubili kad su se u Beču pojavili porečko-puljski biskup dr Juraj Dobrila — Hrvat i pokrajinski namjesnik barun Friedrich de Burger — Nijemac, bečki čovjek. Takav nepromišljeni korak više nisu učinili — 1867,¹³³ 1870.¹³⁴ i 1871.¹³⁵ Izabrani su u bečki parlament dr Francesco Vidulich i dr Orazio de Colombani. Tek 1873, na prvim neposrednim izborima, Hrvati Istre i Kvarnerskih otoka mogli su snagom svoje brojčane većine uputiti vlastitog predstavnika u Beč; bio je to dr Dinko Vitezić, izabran u vanjskim, odnosno seoskim općinama istočne Istre i Kvarnerskih otoka.¹³⁶ Taj je izbor — iako je pravo glasa imao još uvijek samo manji broj ljudi i jedno uže tijelo, sastavljeno od fiducijara — ipak značio izvjesnu prekretnicu, jer tu nikakve slučajnosti nije bilo.¹³⁷ Sam predsjednik Sabora i zastupnik u Carevinskom vijeću dr F. Vidulich govorio je u povodu toga, prema Barbaliću, »pun gorčine, jer je narod izabrao u Carevinsko vijeće i Hrvata dra Dinka Vitezića«, a oduzimanje prava pokrajinskim saborima da biraju zastupnike u bečki parlament jest »u neku ruku sijanje nesloge i nemira među narod«.¹³⁸

Dakle, smatram da Dobrilin izbor u bečki parlament — kao ni izbor Josipa Vlaha trinaest godina prije — nema takvo značenje kakvo je imao izbor Dinka Vitezića dvanaest godina kasnije.

O posljedicama toga Dobrilina izbora i o značenju Dobrilina parlamentarnog rada govorit ću kasnije kad ću se osvrnuti na Mirkovićevu šestu tvrdnju.

7. Ostale Mirkovićeve argumente nije potrebno ovom prilikom opširno i podrobnije analizirati. Mislim da je — za sada — dovoljno što sam raščlanio i raspravio prva dva Mirkovićeva argumenta; ti se argumenti nisu održali ni kao činjenica, a još manje kao problemska pitanja. Ipak, uzgred ću se osvrnuti i na preostale Mirkovićeve tvrdnje kojima obrazlaže zašto se 1861, odnosno 1862. godina mora uzeti kao granično doba, kao početak hrvatskoga narodnog preporoda u Istri.

Tvrdnja da su iredentisti upravo 1861. po prvi put formulirali svoj program, koji se ostvario tek Rapallom, nije kod Mirkovića novost; izrekao ju je na drugom mjestu 1960. gotovo istim riječima, samo što tada nije, kao u puljskom referatu, isticao da je taj program prvi takve vrste. Evo te rečenice iz 1960: »Program iredente iz 1861. bila je strateška granica (ne nacionalna), koja bi išla od Trbiža do Gornje Soče na Idriju i odatle na more ispod Kastva, dakle Rapallska Italija«.¹³⁹

Ni ta Mirkovićeva tvrdnja nema dovoljno elemenata niti toliku težinu da bi se zbog nje upravo 1861. godina morala shvatiti kao prelomno doba,

¹³³ Barbalić, n. dj., 352 i 378.

¹³⁴ Isto, 376 i 378.

¹³⁵ isto, 378.

¹³⁶ O Dinku Viteziću v. bilj. 108.

¹³⁷ Petar Strčić, Pismo Antuna Karabaića Dinku Viteziću uoči parlamentarnih izbora u Istri 1873. godine, IM 3—4, 1966, 159—164.

¹³⁸ Barbalić, n. dj., 381.

¹³⁹ Balota, Puna je Pula, 42.

kao početak hrvatskoga narodnog preporoda u Istri. Naime, prije svega — ne znam točno na koji je iredentistički program Mirković mislio; možda je to bio anonimni program što ga je objavio Pacifico Valussi.¹⁴⁰

Valussi je, po nekim mišljenjima, 1861. stubokom promijenio svoje mišljenje izražavano 1848,¹⁴¹ a i ranije.¹⁴² No, dok, na primjer, autori skupnog djela »Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove«¹⁴³ ili F. Zwitter, J. Šidak i V. Bogdanov u svojoj knjizi »Nacionalni problemi u Habsburškoj monarhiji« pridaju Valussijevu mišljenju iz 1861. izuzetnu pažnju kao novom obliku iredentističke politike,¹⁴⁴ dok G. Quarantotti piše: »Della nuova missione, alla quale parve quasi segnare lo strada nel 1861 un famoso e fondamentale opuscolo di Pacifico Valussi...«¹⁴⁵ dotle je B. Milanović u svojoj knjizi stavio Valussia čak u poglavlje koje nosi naslov — »Protivnici iredentizma«!¹⁴⁶ Doduše, nakon što je Milanović prepričao Valussijevo stajalište iz 1848. — smiješni su »oni Talijani u Trstu i Istri koji bi htjeli priključiti Italiji Trst, Istru, Dalmaciju i svako mjesto gdje tko govori talijanski« — ocijenio je Valussijevo djelovanje 1861. i dalje ovako: »Međutim, taj je Valussi, novinar, pisao 1861. i kasnije u prilog iredentizmu, tj. tome da se Austrijsko primorje pripoji Italiji. Ipak je priznavao da to pripojenje nije životno pitanje Italije, pa da zato Trst i Istra mogu još čekati, samo da se na njih ne smije zaboraviti [...]«.¹⁴⁷

Nije isključeno da je, možda, i Eugen Kvaternik utjecao na promjenu Valussijeva stajališta. Naime, u svome djelu »La Croatie et la Confédération italienne« (Pariz 1859) Kvaternik je proglasio Istru hrvatskom zemljom.¹⁴⁸ Zatim je u listu »Perseveranza« 6. travnja 1860. objavio članak u kojem je zagovarao granicu prema Talijanima na Soči kao etnički opravdanu.¹⁴⁹ Kao reakcija na taj članak dolazi Valussijev prijedlog »da se Istra dade Italiji«, a Slovenci da budu ostavljeni Nijemcima.¹⁵⁰ Uz to, pretpostavlja se, Valussi je

¹⁴⁰ Milan Marjanović, Londonski ugovor iz godine 1915, Zagreb 1960, 4, i Borba za Jadran 1914—1946, Iredenta i imperijalizam, Split 1953, 10, krivo ga ime-
nuje — Venussi; o Valussiju v. Vivante, n. dj., 68—71, bilj. 145; Giovanni
Quarantotti, Sviluppi storici dell'idea nazionale e unitaria a Trieste e in
Istria. Atti e memorie I, Venecija 1949; Camillo de Franceschi, L'attività dei
comitati politici di Trieste e dell'Istria dal 1859 al 1866, na i. mj.

¹⁴¹ Vivante, n. dj., 68—70, te na drugim mjestima; usp. i Ivo Juvančić,
Talijanski Risorgimento i odnosi s Jugoslavenima (Razmišljanje o talijanskim publi-
kacijama...), JZ III, 1958, 450—451.

¹⁴² Bernard Stulli, Tršćanska »Favilla« i Južni Slaveni, Anali Jadranskog
instituta JAZU 1, Zagreb 1956, 7—82; Carlo Curto, La letteratura romantica della
Venezia Giulia (1815—1848). Saggio (continuazione i fine). Atti e memorie, vol. VIII,
fasc. II, Poreč 1930, 323—331.

¹⁴³ Istra, 120.

¹⁴⁴ Zwitter i dr., n. dj., 135.

¹⁴⁵ Quarantotti, Sviluppi, 140.

¹⁴⁶ Milanović, n. dj., 147.

¹⁴⁷ Milanović, n. dj., str. 144; usp. i Giovanni Quarantotti, Per la
storia della emigrazione politica giuliana. Lettere di Leonardo D'Andri ad Antonio
Coiz. Atti e memorie, vol. XLIII, fasc. I-II, Poreč 1931, 143—145.

¹⁴⁸ Ljerka Kuntić, Slovenija u političkom programu Stranke prava do 1871,
JZ III, 1958, 114.

¹⁴⁹ Juvančić, n. dj., 449.

¹⁵⁰ Ljerka Kuntić, Kvaternik i njegovo doba (1825—1871), u: E. Kvaternik,
Politički spisi, 17.

— bilo sam ili u suradnji — odgovorio Kvaterniku u »Perseveranzi« ovim riječima: »Po našem mišljenju to je jedino i pravo mišljenje: Italija mora u 19. stoljeću imati svoje granice, gdje ih je imala za vrijeme Rimljana, kako kaže Dante: '... kod Pule pri Kvarneru koji Italiju zatvara...'.¹⁵¹

Dakako, za činjenicu da Valussi ubrzano mijenja svoje ranije mišljenje, ne treba, možda, kriviti Kvaternika niti firentinskog pjesnika koga su zaista ni kriva ni dužna pokušali uvući u iredentističke prohtjeve XIX stoljeća;¹⁵² no, treba istaknuti — bez obzira da li je Mirković mislio na Valussijeve riječi ili ne — da je misli sličnih Valussijevim bilo i prije i poslije 1861, a prva se — barem koliko je meni poznato — javlja već u XVIII stoljeću.¹⁵³ Valussijev program izražen u radu »Trieste e l'Istria e le loro regioni nella questione Italiana« (a misli izražene u njemu nisu novina u Valussijevu opusu),¹⁵⁴ zaista nije jedini sličan program s talijanske strane; s obzirom da tih, vrlo sličnih, programa ima cijeli niz, to nijedan od njih, stjecajem tadašnjih prilika, nije bio odlučan, pa prema tome ni onaj na koji Mirković misli. Što se Rapallski ugovor u nekim elementima poklopio sa Valussijevim programom, zaista nije činjenica koja bi mjerodavno određivala početnu godinu hrvatskoga narodnog preporoda u Istri. Općenito je poznato kako je došlo do Rapalla 1920. i koji su sve elementi iz talijansko-jugoslavenskih te međunarodnih odnosa utjecali na tok događaja dok se delegacije Kraljevina Italije i SHS nisu u Rapallu¹⁵⁵ sastale! Osim toga, evo primjera kako je jedan drugi akademik, kao i Mirković porijeklom iz Istre — Milan Marjanović — našao vezu između Rapallskog ugovora iz 1920. i još jednog iredentističkog programa, odnosno Mazzinijeva protesta iz 1866: »Kad je god. 1866. sklopljen mir s Austrijom i Austrija se povukla iz Venecije, Mazzini je protestirao protiv tog mira i pisao: 'Naše su Julijske i Koruške Alpe. Istarsko je Primorje istočni dio i dopuna mletačkoga. Istra je tako isto potrebna Italiji kao što su dalmatinske luke potrebne južnim Slavenima'. Ovo je reducirani iredentizam, ostvaren uglavnom Rapallskim ugovorom 1920.«¹⁵⁶

¹⁵¹ J u v a n č i ć, Talijanski, 450, usp. i Kuntić, Kvaternik, 17—18.

¹⁵² Usp., npr., Carlo de Franceschi, *Il Quarnero e il confine orientale d'Italia nel poema di Dante. Estratto dalla Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis. Trieste 1910, 773—786; Miroslav Bertoša, Danteovi stihovi o Hrvatskoj, Hrvatima i talijanskoj granici na Kvarneru, IM 1—2, 1967, 91—93.*

¹⁵³ Ferdo Šišić, *Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta, Split 1933, 13; Marjanović, Londonski, 2; Nikola Čolak, Narodni preporod u Dalmaciji u svijetlu historiografije, Radovi Instituta JAZU, Zadar 1961, 401.*

¹⁵⁴ V. bilj. 141 i 142; usp. i Janez Kramar, *Prvi tabor u Istri, Kopar 1970, str. 65.*

¹⁵⁵ *Literatura o Rapallskom ugovoru 1920. brojna je; dovoljno je usp. Dragovan Sepić, Rapallski ugovor, Enc. Jug. 7, 1958, 43—45.*

¹⁵⁶ Marjanović, n. dj., 11; taj tekst prema F. Šišiću, n. dj., 17, glasi ovako: »Naše su Julske i Koruške Alpe, koje ih produžuju. Istarsko je primorje istočni dio i dopuna mletačkoga. Naš je planinski dio Furlandije. Nama pripada s etnografskoga, političkoga i trgovačkoga razloga i Istra, tako isto potrebna Italiji, kao što su potrebne dalmatinske luke južnim Slovenima (come sono necessari i porti della Dalmazia agli Slavi meridionali). Naš je Trst, naša je Postojna i Karst, danas administrativno podložni Ljubljani... A Istra je ključ naše istočne granice, vrata Italije od strane Jadrana, most između nas, Mađžara i Slovena. Napustimo li je, ovi će narodi biti naši neprijatelji; ako je imamo, ovi narodi neće ući u neprijateljsku vojsku, nego će postati saveznici naše vojske. Naš je, ako je ikada koja

Činjenica jest da Valussijevu tekstu veliku pažnju pridaju i neki naši i iredentistički pisci; ipak ne znam — zasad — koliko je zapravo taj članak utjecao na razvoj iredentističkog pokreta uopće, a u našim zemljama i u Istri napose. Međutim, sigurno se ne može dokazati da je Valussijev tekst bio jedan od bitnih elemenata koji su mogli utjecati da hrvatski narodni preporod u Istri započne upravo 1861. Osim toga, može se slobodno ustvrditi da nema iredentističkog programa koji se ne bi mogao — u nekim elementima — poklopiti s Rapallskim ugovorom; takvih programa bilo je toliko koliko je bilo iredentističkih organizacija, a takvih je bilo zaista mnogo, npr. cijeli niz samo u razdoblju od 1859. do 1866.¹⁵⁷

8. Dobrila je u bečkom parlamentu tijekom šest godina govorio nekoliko puta, a podnio je i jednu interpelaciju.¹⁵⁸

Dobrilin istup 26. svibnja 1862. zaista je važan — tada je on temeljito iznio s kavim se sve nevoljama susreće stanovništvo Istre, u kojoj vlada totalna bijeda. No, njegov svibanjski istup u Carevinskom vijeću nije vezan neposredno i samo uz Hrvate Istre; biskup je govorio o stanovništvu Istre uopće ističući krajnju bijedu većine istarskog puka. Gospodarska pomoć, o kojoj govori i koju traži, bila je potrebna onima koji su zaista bili najbijeđniji, a to je golema većina stanovništva, dakle, zaista Hrvati. No, isto tako, ne može se reći da pomoć nije bila potrebna i većini Talijana i Slovenaca — koji su živjeli istim životom i pod istim uvjetima kao i Hrvati, iako su činili manjinu puka u Istri.¹⁵⁹

Treba imati jednu stvar na umu: Dobrila je velikan Hrvata Istre, a tim i hrvatskog naroda na cijelom njegovu etničkom teritoriju. On se iskreno borio za nacionalna, politička, gospodarska i kulturna prava svog naroda. No, Dobrilina veličina upravo je u tome što nije bio protivnik talijanskog naroda u Istri, iako je bio protivnik talijanaško-talijanskoga vladajućeg sloja. Dne 13. siječnja 1863. Dobrila je posebno istakao u Istarskom saboru: »Ja sam u mojem položaju pastir Talijana, ali i Slavena. Nitko mi ne će pokazati jedan čin, kojim sam krivo učinio talijanskom elementu. Ali s druge strane moram skrbiti i za dobro Slavena.«¹⁶⁰ Tim je riječima Dobrila u potpunosti objasnio svoje stajalište, koje ne treba gubiti iz vida.

Naprijed sam citirao Bratulićevu ocjenu prvih istupanja jugoslavenskih predstavnika u porečkom Saboru (i u Carevinskom vijeću). Evo kako je Bratulić ocijenio Dobrilin istup u Beču 1862: »I prvi istupi Dobrile kao zastupnika

talijanska zemlja bila naša, i Trentino, naš do Brunopola (Brunneck), do vrhova Retijskih Alpi. Ondje su Nutarnje Alpe i Predalpe, i naše su sve vode, koje se silazeći ulijevaju s jedne strane u Adižu, a s druge u Addu, Oglio i Chiese, a sve zajedno potom u Pad i u mletački zaljev... Svi veliki vojnički autoriteti do Napoleona I označili su kao jedinu ispravnu granicu Italije već od prirode, one planinske visove, koji odvajaju vode Crnog mora od onih Jadranskoga Mora.«

¹⁵⁷ C. de Franceschi, *L'attività; Leone Veronese, Vicende e figure dell' irredentismo giuliano*, Trst 1938, 5—14.

¹⁵⁸ Milanović, n. dj., 234—235.

¹⁵⁹ O gospodarskim prilikama u Istri 50-ih i 60-ih godina usp. J. Šidak i dr., n. dj., 11—12; Istra, 101—109; *Knjiga o Istri*, Zagreb 1968, 108—185; Ettore Poropat, *Gospodarski razvitak*, u: Istra — prošlost, sadašnjost, Zagreb 1969, 201.

¹⁶⁰ Barbalić, n. dj., 325—326.

Istarskog sabora u Carevinskom vijeću u Beču tih godina, iako odlučni i konkretni, osobito u gospodarskim pitanjima istarskog sela, više su bili deklarativni ili protestnog značaja negoli programatskog.«

Ne ulazim ovdje u analizu Bratulićeva stajališta niti u ocjenjivanje njegove opravdanosti, ali moram istaknuti da je to vrlo odlučna tvrdnja koja sasvim obara Mirkovićevo stajalište prema kojem je i Dobrilin govor iz svibnja 1862. jedan od ugaonih kamenova u počecima hrvatskog preporoda u Istri. Bratulićeve riječi su tim uočljivije što su objavljene u istom Zborniku¹⁶¹ u kojem je svoj argument iznio i Mirković;¹⁶² zanimljivo je isto tako da je Mirković kasnije objavio svoju proširenu verziju s istim argumentom upravo u glasilu kojega je V. Bratulić glavni urednik,¹⁶³ što, dakako, ne mora značiti da je Bratulić prihvatio Mirkovićev argument.

9. Ni na kraj pameti mi nije da potcjenjujem značenje i ulogu Pacifica Valussija, Carla Combija¹⁶⁴ ili bilo kojeg drugog iredentističkog prvaka u životu ne samo Talijana već i Hrvata i Slovenaca Istre, pa i ostalih Hrvata i Slovenaca u XIX stoljeću i kasnije. To se osobito odnosi na Carla Combija, koji je i previše važna i utjecajna osoba u svoje vrijeme — stjecajem okolnosti njegove su misli prihvaćali kasnije i fašisti — da bi se olako moglo prelaziti preko njegovih spisa, spadali oni u književnu ili neku drugu oblast ljudskog stvaralaštva, jer su, ipak, redovito, duboko političkog značaja. No, što se tiče Combijeva tiskanog teksta koji Mirković spominje kao šesti argument u prilog svojoj tvrdnji da hrvatski narodni preporod u Istri počinje 1861, odnosno 1862, napisa takva značenja i značaja ipak je bilo više u talijanaško-talijanskih iredentista i talijanskih političara i publicista prije, oko i poslije početka 60-ih godina, o čemu postoji dovoljna literatura;¹⁶⁵ jedan od njih, Valussijev iz 1861, spomenuo sam ranije.

Ni malo ne treba potcjenjivati niti Combijeve riječi što su Mirkoviću zapele za oko, a koje u izvorniku glase: »Guai a noi, se, popolo mutilato dietro a due piedi d'argine sul fiumicello dell'Isonzo, vedremo il vessillo della vergine Serbia inalberato sovra le vette dell'Alpe Giulia!«¹⁶⁶

No, što mogu značiti Combijeve riječi bojazni pred mogućnošću da bi se »na dva koraka od rječice Soče« vijala zastava »Mlade Srbije« — kako Mirković prevodi Combijeve riječi? Da nije, možda, dobro poznavao povijest i život Slovenaca — u što sumnjam, ili da nije htio priznati postojanje slo-

¹⁶¹ Bratulić, Političke stranke, 303.

¹⁶² Mirković, O smislu, 283.

¹⁶³ Mirković, O sadržaju.

¹⁶⁴ Paolo Tedeschi, *Della vita e degli scritti di Carlo Combi*, La Provincia dell'Istria, XVIII, Capodistria, 19, 1. X 1884, 155—158, 20, 16. X, 163—165, 21, 1. XI, 171—174, 22, 16. XI, 179—181; Tomaso Luciani, *Carlo Combi, Commemorazione letta nell'Ateneo veneto il 21 Maggio 1885*. U: C. Combi, n. dj., XXI—XLV; Giovanni Quarantotto, *Carlo Combi letterato ed erudito. Discorso commemorativa. Atti e memorie, XXXIX, fasc. II, Poreč 1927, 271—292*, Carlo Combi, u: *Figure*, 109—135, i *Sviluppi*, 134—144; Melchior Corelli, *Carlo Combi, Pagine Istriane I/4, Trieste 1950, 212—216*.

¹⁶⁵ Usp. npr., prikaz Josipa Beroša, *Pretenzije Italije na Istru i Dalmaciju 60-ih godina prošlog stoljeća*, RR XI, 5—6, 1962, 22—39.

¹⁶⁶ Combi, Istria, 190.

venskog naroda u tim krajevima — što je, opet, poznata stvar kod iredentista? Ili da se htio preko leđa Slovenaca nagađati s građanskim predstavnicima daleke Srbije, ili da je to bila svojevrsna polemika s Cavourovom politikom prema Srbiji i drugim zemljama na Balkanu...?¹⁶⁷

I na kraju: Combi je i prije već u svojim radovima mislio na isti način, tj. u skladu s iredentističkim presizanjima za jadranskim primorjem Slovenaca i Hrvata; zašto, dakle, te radove zanemariti?¹⁶⁸

10. Zanimljivo je da je Mirković svoju sedmu postavku u proširenoj verziji svog referata započeo s ponešto drukčijim riječima negoli u referatu; citiram i tu, proširenu verziju:

»Pitanje koje se postavljalo 1861 i 1862 kao glavno pitanje mogli bismo danas formulirati ovako: *da li može i da li će hrvatski narod u Istri, razmjerno svome broju i kao većina stanovništva stvoriti proizvodnju, proizvodna sredstva, proizvodne snage, dohodak, materijalnu civilizaciju, tehniku, nauku, prosvjetu i političku organizaciju, tako da će svojim vlastitim snagama postati ravan Nijemcima i Talijanima na istarskom tlu, te da će kao brojna većina, dobivši materijalna sredstva i civilizaciju u Istri postati vodeći narod, ili će to postići tek onda, kad se odnarođi, kad prestane u Istri da bude narod, kad se Hrvati Istre pretope u Nijemce i u Talijane, kad se odreknu svoje narodnosti i svoje samostalnosti?*«¹⁶⁹ Mirković daje i sâm djelomičan odgovor: »Ta osnovna dilema nije prestajala svih ovih minulih sto godina poslije 1862. Ona je bila u središtu borbe Hrvata Istre, borbe za narodnu ravnopravnost i borbe za narodnu samostalnost. Ona je bila u središtu borbe protivnika, druge strane i drugih strana za istrebljenje hrvatskog jezika, hrvatskog naroda, hrvatskih škola, prosvjete i svih tekovina samonikle narodne kulture u Istri.«¹⁷⁰ Dalje — Mirković se opet vraća na riječi svoje prvobitne verzije referata, na svoju posljednju tvrdnju da je sa sazivom Sabora u Istri (i Dalmaciji) postavljeno pitanje tko će na vlasti zamijeniti oborene feudalce.

Kažem da je to djelomičan odgovor jer se to pitanje, čini mi se, nije postavljalo samo 1861. i 1862, nego je to pitanje — »dilema«, kako Mirković kaže — bilo stalno istaknuto, ono nikad nije ni silazilo s dnevnog reda, i to ne samo poslije 1861. i 1862. — nego i prije toga vremena, jer je bilo aktualno već otprije. Sam Mirković u nastavku otkriva nasljednika — nacionalnu buržoaziju, te ističe da nasljednik nije mogao biti narod. Doduše, on u nastavku precizira da nasljednik nije mogla biti upravo hrvatska građanska klasa: »Historijska proturječnost u Istri sastojala se u tome što su Hrvati u Istri činili većinu stanovništva, ali nisu uopće imali buržoaziju kao nosioca hrvatskog nacionalizma.«¹⁷¹ A Hrvati Istre neće ni kasnije imati svoje buržoazije u klasičnom smislu te riječi; uvijek će ona ostati nerazvijena, na

¹⁶⁷ Mario Pacor, *Italia e Balcani dal Risorgimento alla Resistenza*, Milan 1968, 16; Juvančić, n. dj., 448.

¹⁶⁸ Combi, *Istria*, 1 i d.

¹⁶⁹ Mirković, *O sadržaju*, 12—13; podcrtao sâm Mirković.

¹⁷⁰ isto, 13.

¹⁷¹ isto.

razini sitnog građanstva. Osim toga, nije mi jasno zašto je Mirković pitanje nasljedstva u vlasti 1861. uopće i iznio na površinu kao jednu od važnih činjenica za omeđivanje početaka hrvatskog narodnog preporoda u Istri, jer sasvim je jasno da je prirodnim, stoljetnim povijesnim slijedom, a osobito razvojem kapitalizma u XIX st. — specifičnim za Istru i Kvarnerske otoke — to mjesto već zauzimala talijanska buržoazija i prije 1861.¹⁷² Već je Quarantotti iskreno napisao: »Quanto agli slavi, nella maggior parte dei casi essi pure, come vedremo, raccolsero i loro surfragi sui candidati nazionali italiani, più, beninteso, sotto l'influsso del predominio economico e civile dell'elemento italiano, che per identità di vedute e di aspirazioni politiche con esso«. ¹⁷³ Njegove su riječi ispravno uočili i Barbalić¹⁷⁴ i Peruško.¹⁷⁵ Štoviše, u istom Zborniku u kojem je Mirković objavio svoje misli,¹⁷⁶ stoji i tvrdnja V. Bratulića koja je suprotna Mirkovićevoj. Ona glasi (ne ulazim ovdje u ocjenjivanje da li je ta tvrdnja točna ili nije): »Ali ni tada nije bila zasluga talijanskog pokreta što se je talijanska buržoazija dokopala vlasti u Istarskom saboru i što joj se pružila mogućnost da jače razvije svoju privrednu djelatnost.« Dakle, nikakvo se pitanje nasljedstva nije 1861. postavljalo — Bratulić dalje nastavlja — jer: »Njezinu vlast u Istarskom saboru garantirala je državna austrijska vlast uvođenjem kurijalnog izbornog sistema u kojem su bili privilegirani veleposjednici, trgovci i gradovi.«¹⁷⁷ A to potvrđuje, u suprotnosti s vlastitim ranijim riječima, čak i sam Mirković u daljem tekstu svog referata.¹⁷⁸ Jer, prevlast talijanaško-talijanskog vladajućeg sloja bila je potpuna i cjelovita — na gospodarskom i na političkom polju, a Sabor od 1861. samo je sankcionirao to stanje i time omogućio dalje širenje tog utjecaja.

11. Naši se historičari, a i drugi pisci, razilaze u mišljenju o počecima Hrvatskoga narodnog preporoda u cjelini.¹⁷⁹ Štoviše, dogodilo se da je 1966. taj početak ograničen na godinu 1836. — sudeći prema naslovu »znanstvenog savjetovanja o 130-godišnjici hrvatskog narodnog preporoda«, koje je održano u Zagrebu.¹⁸⁰ No, kada se pročitaju prvi reci već prvog referata — Miroslava Krleža — onda se vidi da naslov skupa nije adekvatan sadržaju. Naime, Krleža izričito kaže: »Slavimo historijski datum, kada se jedan hrvatski književni časopis prozvao ilirskim.«¹⁸¹

Odmah zatim ogradio se i Jaroslav Šidak od takvog omeđenog definiranja jednoga nacionalnog preporoda; on piše da se ovo savjetovanje »održava u povodu 130-godišnjice uvođenja štokavštine u hrvatsku književnost i s njo-

¹⁷² Usp. kratak pregled Bratulića, n. dj., 296—297.

¹⁷³ Quarantotti, Storia, 47.

¹⁷⁴ Barbalić, n. dj., 284.

¹⁷⁵ Tone Peruško, Borba za osnovno školstvo — borba za nacionalni opstanak, u: Hrvatski narodni preporod, 425.

¹⁷⁶ Mirković, O smislu, 284.

¹⁷⁷ Bratulić, Političke stranke, 320, a usp. i 329—330.

¹⁷⁸ Mirković, O smislu, 284.

¹⁷⁹ Jaroslav Šidak, Hrvatski narodni preporod — ideje i problemi, Kolo IV/8—10, Zagreb 1966, 137 i d.

¹⁸⁰ Kolo IV, 8—10, u cjelini je posvećeno ovom savjetovanju.

¹⁸¹ Miroslav Krleža, Uvodna riječ na znanstvenom savjetovanju u Zagrebu o 130-godišnjici hrvatskog narodnog preporoda (29—31. III 1966), Kolo IV/8—10, 129.

me najtješnje povezanoga ilirskog imena«,¹⁸² ali da danas »ne može biti više sumnje o tom da je hrvatski narodni preporod« pokret »koji, dakako, ima svoju prethistoriju i svoje preteče«. ¹⁸³

Na istom je savjetovanju Vinko Foretić rekao: »Teško je uopće, pa tako i u Dalmaciji, fiksirati početak preporoda«. ¹⁸⁴ Foretić nije ni pokušao odrediti fiksnu granicu za početak preporoda, pa se u jednom momentu i ogradio od pomisli da se taj preporod veže uz jednu povijesnu pojavu »strogo matematičkom granicom...«. ¹⁸⁵

No, istodobno Jakša Ravlić počinje svoj tekst sasvim drukčije — vrlo odrešitim riječima: »Pokretanje hrvatskog narodnog preporoda imalo je svoje velike razloge...«, ¹⁸⁶ što čini se, govori da taj autor misli drukčije od spomenutih sudionika na tom skupu.

Dakako, istraživanja daju za pravo mišljenju da se narodni preporod ne može pokrenuti ad hoc, i to ne samo narodni preporod u Hrvata, nego i u drugih naroda, kao pojava uopće. ¹⁸⁷ A takva je situacija i s Hrvatskim narodnim preporodom u Istri.

Za razliku od Krleže u Zagrebu, Mirković u sličnoj situaciji u Puli nije postupio na isti način; dok je Krleža izričito naglasio da se slavi jedan događaj u preporodu, Mirković je izričito naglasio da se slavi početak preporoda. No, iz moga izlaganja na prethodnim stranicama očito je da hrvatski narodni preporod u Istri i na Kvarnerskim otocima nije počeo 1861. ili 1862. Tih godina nisu postavljani ili postavljeni temelji za početke tog preporoda. Preporod jednog naroda ne može početi određene godine ili određenih godina, ¹⁸⁸ jer to nije dirigitirani proces, to nije osnivanje i početak rada jedne institucije ili društva, on nije vezan uz djelatnost samo jednog čovjeka, niti ga se može sudbinski vezivati uz razvoj nekoga drugog naroda. Zbog toga

¹⁸² Šidak, na i. mj., 137.

¹⁸³ isto, 139.

¹⁸⁴ Vinko Foretić, Prva faza hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji (do sredine 19. stoljeća), Kolo IV/8—10, 162.

¹⁸⁵ isto. — Ivan Jelić je — osvrćući se na početke narodnog preporoda u Dalmaciji — napisao: »Prema tome, pokretanje Il Nazionala nikako ne bi moglo predstavljati pravi početak narodnog preporoda u Dalmaciji, jer do njega dolazi gotovo na kraju njegove prve etape, nakon koje njegovi nosioci, poučeni stečenim iskustvom, mijenjaju svoju taktiku i umjesto dotadašnje borbe za sjedinjenje postavljaju u prvi plan borbu za ponarođenje uprave i školstva«. (Novi prilozi o narodnom preporodu u Dalmaciji, HZ XVI, 1963, 291).

¹⁸⁶ Jakša Ravlić, Ustanove i društva kulture u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, Kolo IV/8—10, 348.

¹⁸⁷ Mirjana Gross, Novim stazama u proučavanju razvoja malih evropskih nacija, Časopis za suvremenu povijest I, Zagreb 1970, 167—173.

¹⁸⁸ U knjizi o Istri, ima nekoliko kontradiktornih tvrdnji; na str. 35 piše: »NARODNI PREPOROD U ISTRI. Nacionalni pokret, tj. pokret tada moderne političke usmjerenosti, počeo je u Istri kada je poslije pada Bachova apsolutizma Austrija opet stala na put ustavnosti (g. 1860).« Na str. 37: »U svojoj samoobrani istarski Hrvati pružili su otpor ovoj ekspanziji (tj. talijanskoj, lihvarsko-kapitalističkoj; P. S.) tražeći nacionalnu i političku jednakopravnost. Građanska romantika XIX. st. zamišljala je sebi preporod kao 'buđenje' naroda, ali — naravno — narod nije spavao, nije ga trebalo buditi iz sna, nego se samo morao prilagoditi novim uvjetima borbe za svoje interese i svoja prava. Nacionalna svijest postala je samo novo sredstvo u političkoj borbi koju je donio i nametnuo povijesni razvitak« Na str. 185: »Nakon pada apsolutizma (g. 1859) nastupa period narodnog preporoda«.

1962. nije mogla biti proslavljena 100-godišnjica hrvatskoga narodnog preporoda u Istri, a pogotovo ne stogodišnjice *istarskog narodnog preporoda*. A ipak se to dogodilo; naime, već u prvom broju puljskog »Glasa Istre« iz 1961. bilo je najavljeno: »Ove godine, pored 20-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije, u Istri će se slaviti i 100-godišnjica početka Istarskog narodnog preporoda — 100-godišnjica organiziranih borbi istarskih Hrvata za opstanak na rodnoj grudi«; u članku se i dalje govori o »istarskom narodnom preporodu«. ¹⁸⁹ U istom je glasilu, u kolovozu 1961, Vitomil Ujčić počeo objavljivati seriju članaka pod naslovom: »U narodnom preporodu istarskih Hrvata 'Naša Sloga' ima presudnu ulogu. Uz stogodišnjicu početka istarskog narodnog preporoda.« ¹⁹⁰

Spomenuta najava i naslov tih članaka, a zatim i naslovi mnogih drugih napisa, ¹⁹¹ u prvi mah zbunjuju čitatelja koji pomišlja da se radi o preporodu i drugih naroda što pored Hrvata tada žive u Istri — u prvom redu Talijana i Slovenaca. No, očito je, kad se pažljivije čitaju i naslovi i tekstovi, da se ipak radi samo o hrvatskom a ne i o talijanskom i slovenskom narodnom preporodu u Istri i na Kvarnerskim otocima. Prema tome, pogotovo je bilo u toj prilici pogrešno isticati proslavljanje — nepostojećeg — istarskog narodnog preporoda.

Nije mi jasno, i pored više objavljenih napisa, kako je moglo do te proslave doći, ali došlo je — pa su i naša i strana javnost ostale u velikoj zabludi da je hrvatski narodni preporod u Istri i na Kvarnerskim otocima započeo 1861—1862. Osim toga, ne znam kako se moglo desiti da se u javnost iznese mišljenje da je hrvatski narodni preporod u Istri i Dalmaciji integralno započeo na početku 60-ih godina XIX. stoljeća, niti iz kojih su se razloga preporodna zbivanja u sjevernom i južnom primorju Hrvatske morala u tolikoj mjeri povezati. ¹⁹² Ne znam ni što je navelo Povijesni muzej Hrvatske, Državni arhiv, Maticu Hrvatsku u Zagrebu te istarske i dalmatinske arhive da izložbom, ¹⁹³ a Povijesno društvo Hrvatske i Maticu hrvatsku te kulturne radnike iz Istre i Dalmacije da posebnim skupom u Puli ¹⁹⁴ tako tijesno po-

¹⁸⁹ 100-godišnjica organiziranih borbi za opstanak na rodnoj grudi. Glas Istre XVIII/1, Nova godina 1961.

¹⁹⁰ Glas Istre XVIII/34—38, 25. VIII 1962, 1, 8, 15. i 22. IX. 1961; »Naša Sloga« (1870—1915) u istarskom narodnom preporodu, Pula 1962.

¹⁹¹ Istra naših djedova. U povodu stogodišnjice istarsko-dalmatinskog preporoda u Istri. Glas Istre XIX/12—19, 16, 23. i 30. III, 20. i 30. IV; Tone Peruško, Borba za školstvo u Istri. U povodu stogodišnjice istarsko-dalmatinskog preporoda. 22, 25. V, 1. VI, 8. VI; Kulturno jedinstvo s maticom zemljom. U povodu stogodišnjice istarsko-dalmatinskog preporoda, 29—38, 13, 20. i 27. VII, 3, 10, 17, 24. i 31. XIII, 7. i 14. IX. 1962; Vjekoslav Zidarić, Zadrružni pokret u Istri do prvog svjetskog rata. U povodu stogodišnjice istarsko-dalmatinskog preporoda. 39—46, 21. i 28. IX, 5, 12, 19. i 26. X, 2. i 9. XI 1962; Vinko Antić, Štampa i narodne čitaonice. U povodu 100-godišnjice istarskog narodnog preporoda. 47—52, 16. i 28. XI, 7, 14. i 21. XII 1962, XX, 1 i 2, Nova godina 1962.

¹⁹² Usp. prethodnu bilješku te napise u Glasu Istre, XIX/6, 2. II, 10, 2. III, 40, 28. IX, 41, 5. X i 42, 12. X 1962.

¹⁹³ Otvorena izložba o 100-godišnjici narodnog preporoda Istre i Dalmacije, Glas Istre XIX/25, 15. IV 1962; Narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Izložba u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu. Historijski pregled VIII/3, 1962, 235—237.

¹⁹⁴ V. bilj. 191 i 193.

vežu zbivanja u Istri i Dalmaciji da proslave stogodišnjicu hrvatskog narodnog preporoda u Istri, za koji je sasvim jasno da ne može početi jedne, potpuno određene godine, pa bilo to 1861. ili 1862. ili bilo koje druge. Neki od referata održanih tom prilikom objavljeni su u »Glasu Istre«, u »Jadranskom zborniku«¹⁹⁶ ili u reprezentativnom izdanju središnje Matice hrvatske u Zagrebu.¹⁹⁷ Ističem da ne ulazim ovdje u razmatranje niti u ocjenjivanje razloga za proslavu 100-godišnjice hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji, koju su spomenute institucije i društva proslavili.¹⁹⁸

Na kraju se može postaviti pitanje; kako je u sve to upao Mijo Mirković? Naime, on se u napisima puljskog »Glasa Istre«, koji nagovještaju proslavu u Puli, sve do zadnjeg trenutka uopće ne spominje kao mogući govornik na proslavi ili znanstvenom skupu; niti u zadnjem članku, u kojem su nabrojena imena referenata i umjetnika, u kojem se potanko govori o sadržaju proslave i znanstvenog skupa,¹⁹⁹ pa čak ni u zadnjoj najavi u »Glasu Istre«, na prvoj strani — nema Mirkovićeve imena.²⁰⁰ No, on je ipak održao referat na akademiji, dan prije početka znanstvenog skupa, i time dao osnovni ton cijeloj proslavi i znanstvenom radu savjetovanja.

Radi se zapravo o ovome: naprosto ne znam objasniti zašto se Mirković nije ogradio, kao što je to kasnije učinio Krleža u sličnoj situaciji, zašto je održao takav uvodni referat na spomenutom skupu i zatim ga, štoviše, proširio, pokušao potvrditi svoja stajališta bogatijim rječnikom i — taj referat objavio u integralnom, pa i proširenom obliku. Pogotovu kad je odavno napisao retke²⁰¹ kojih se ni kasnije nije odrekao: »I sam 'Narodni preporod' nije nam objašnjen. Pitanje, ko je koga 'preporučao', kako i zašto — nije dodirnuo. Spinčić nam taj preporod prikazuje tako, kao da su oni ljudi, koje on donosi na spisku zaslužnih, primili zadatak (od koga?) da preporode narod. A nama ipak izgleda, da je smisao preporoda u tome, što je narod morao preporoditi one ljude sa spiska, i da je nesreća u tome, što mu to nije sasvim pošlo za rukom.«²⁰² Zaključne su to riječi Mirkovićeve osvrta još iz 1935. na članak Vjekoslava Spinčića — jednog od najaktivnijih sudionika hrvatskoga narodnog preporoda u Istri i na Kvarnerskim otocima još i u Dobrilino doba.²⁰³

¹⁹⁵ V. bilj. 190.

¹⁹⁶ Mirković, O sadržaju.

¹⁹⁷ Hrvatski narodni preporod.

¹⁹⁸ I Institut JAZU u Zadru objavio je 1961. posebni svezak svojih Radova (br. 8) koji je posvećen »100-godišnjici narodnog preporoda u Dalmaciji. Usp. i Seid M. Traljčić, Simpozij o narodnom preporodu u Dalmaciji, Zadarska revija 6, 1962, 517—522; Jelić, n. dj., 291—301.

¹⁹⁹ I. R., Simpozij o istarskom narodnom preporodu održat će se 18. i 19. oktobra. Ususret proslavi 100-godišnjice istarsko-dalmatinskog preporoda. Glas Istre XIX/40, 28. IX 1962, 5.

²⁰⁰ (b. mo.), Svečano će se proslaviti 100-godišnjica istarsko-dalmatinskog preporoda. Glas Istre XIX/41, 5. X 1962, 5.

²⁰¹ Istorija, filologija i narodni preporod. Povodom knjige posvećene Istri i Istranima (»Povijest Istre« od prof. Dane Grubera — »Narodni preporod u Istri« od prof. Vj. Spinčića). Jugoslavenska knjiga IX/II, 3, Zagreb 1925 (prema Peruško, Mate Balota, 82).

²⁰² Balota, Proza, 475—480.

²⁰³ O Spinčiću usp. Spomen-knjiga proslave 60 godišnjice zastupnika prof. Vjekoslava Spinčića u Kastvu 22. i 23. oktobra 1908. Uredili: Kazimir Jelušić i Vladimir Nazor, Kastav 1909; Ivan Beuc, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, Arhivski vjesnik III, Zagreb 1960, 233—278.

Jedino mogu pretpostaviti da je Mijo Mirković poistovetio početke političkog pokreta i narodnog preporoda — da li hotice ili nehotice, ne znam, ali on zaista ne bi bio prvi koji bi to učinio. Naime, počeci političkog pokreta Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima zaista se mogu potražiti i naći u 60-im godinama XIX stoljeća,²⁰⁴ pa se jedino tako i mogu shvatiti Mirkovićeve pokušaji da u godini 1861. i 1862. nekako nađe temeljne odrednice u životu Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka.

Riassunto

MIJO MIRKOVIĆ E INIZI DEL MOVIMENTO POLITICO CROATO NELL'ISTRIA E NELLE ISOLE DEL QUARNERO NEL XIX SECOLO

Nel 1962 è estato celebrato il centenario del rinascimento nazionale croato nell'Istria. Nell'ambito della celebrazione a Pola è stato tenuto anche uno speciale raduno di scienziati. Alla riunione celebrativa il prof. dott. Mijo Mirković — forse meglio conosciuto con lo pseudonimo letterario di Mate Balota — ha letto la relazione introduttiva. Questa è stata, insieme alle altre relazioni dal raduno degli scienziati a Pola, pubblicata nel quotidiano »Glas Istre«, nonchè nella raccolta rappresentativa della Matica hrvatska »Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri« e in forma ampliata nel »Jadranski zbornik«.

L'accademico Mijo Mirković ha dato la base programmatica alla celebrazione del centenario del risorgimento nazionale croato nel l'Istria e nelle isole del Quarnero, dimostrando con vari argomenti l'asserzione che gli anni 1861 e 1862 sono limitativi e fondamentali, per cui possono venir considerati quale inizio di questo risorgimento. Gli argomenti di Mirković sono i seguenti: nell'anno 1861 è iniziata l'attività della Giunta provinciale istriana; alla prima riunione della seconda sessione della Giunta il vescovo di Parenzo e Pola Juraj Dobrila chiedeva »che la lingua croata venisse introdotta nelle scuole e negli uffici dell'Istria quale lingua della maggioranza nella popolazione«; gli irredentisti hanno formulato nel 1861 il »primo programma irredentista insieme ai confini coll'Italia« che è stato realizzato a Rapallo; nel 1861 Dobrila è stato eletto deputato al parlamento di Vienna; nel 1862 Dobrila ha tenuto al parlamento di Vienna il famoso discorso sulle difficili condizioni economiche dell'Istria; nel 1862 l'irredentista Carlo Combi ha pubblicato un aritoclo nel quale esprimeva il timore che sulle Alpi Giulie potesse sventolare la bandiera della Giovane Serbia; con la convocazione della Giunta è stata avanzata in Istria »per la prima volta la questione della successione del potere dopo il rovesciamento del feudalismo«.

Ritengo che nessuno degli argomenti citati da Mirković possa resistere ad una considerazione di critica. L'inaugurazione della Giunta a Parenzo nel 1861 è un importante fatto amministrativo che però non ha influito sull'inizio del risorgimento nazionale croato. Dobrila non ha preso la parola alla menzionata riunione della Giunta, mentre alcuni mesi prima il vescovo di Trieste e Capodistria Legat chiedeva che venisse presa in considerazione la lingua croata e slovena nei lavori della Giunta. Dobrila non era il primo Croato eletto al parlamento di Vienna, ma già nel 1848 vi era stato Josip Vlah. Piani irredentistici vi sono stati anche prima e dopo il 1861 e 1862, e pochi di questi non ponevano delle richieste che sono state realizzate a Rapallo nel 1920. Nel 1861 non veniva posta in risalto la questione della successione ai feudali rovesciati, perchè in concorso di circostanze storiche questo posto era già da tempo stato occupato dalla borghesia filoitaliana e italiana nell'Istria, e la Giunta ha soltanto sanzionato lo stato già esistente.

²⁰⁴ Strčić, Počeci.

Di conseguenza, nel 1962 è stato celebrato qualcosa che non esiste. Il risorgimento nazionale di qualsiasi popolo non può essere fissato da una determinata data, da un'anno, perchè non si tratta dell'inaugurazione di un'istituzione o di una società. Questo è un processo di lunga durata presso tutti i popoli che avevano il loro risorgimento, e questo è il caso anche del risorgimento nazionale croato in Istria e nelle isole del Quarnero. Codesto risorgimento è iniziato molto prima del 1862.

Si pone il problema: perchè Mijo Mirković fissò tuttavia l'anno 1861 o 1862? Non sono riuscito a scoprirlo, ma suppongo — fra varie possibilità — che egli ha identificato il risorgimento nazionale croato col movimento politico organizzato dei Croati dell'Istria e delle isole del Quarnero. Gli inizi del movimento politico organizzato cioè si possono effettivamente ricercare e trovare negli anni sessanta del XIX secolo. Questi due fatti — il risorgimento nazionale croato e il movimento politico croato — che si sviluppano contemporaneamente, ma non sono anche contemporaneamente iniziati — vengono da molti identificati e suppongo che così abbia fatto anche Mijo Mirković.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXV—XXVI

1972—73

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb